

ET LAND I FORVANDLING

[Tiden efter 1945]

TIDSLINJE

- 1945 ● Danmark kommer med i FN
- 1948-53 ● Marshall-hjælp fra USA
- 1949 ● Danmark indtræder i NATO
- 1950-53 ● Danmark deltager i Korea-krigen med hospitalsskibet Jutlandia
- 1956 ● Folkepensionen indføres
- 1957-73 ● Økonomisk vækst i Danmark
- 1968 ● Ungdomsoprøret
- 1970 ● Dannelsen af Rødstrømpebevægelsen
- 1972 ● Danmark stemmer ja til EF
- 1973 ● Jordskredsvalget
- 1982 ● Borgerlig-regering indleder genopretningspolitik
- 1992 ● Dansk nej til Maastricht-aftalen og opstanden på Nørrebro
- 1993 ● Tamilsagen fører til den borgerlige regerings afgang
- 1999 ● Dansk støtte til NATOs invasion i Kosovo
- 2003 ● Danmark går med i krigen i Irak og Afghanistan
- 2005-06 ● Muhammed-krisen
- 2008 ● Finanskrisen rammer Danmark
- 2011 ● Danmark får sin første kvindelige statsminister (Helle Thorning-Schmidt)
- 2020 ● Corona-pandemien rammer Danmark
- 2021 ● Danmark trækker sine soldater ud af Afghanistan

◀ Storbæltsbroen åbnede i juni 1997 og gav for første gang i Danmarkshistorien en fast, permanent forbindelse mellem Fyn og Sjælland.

INDLEDNING

I 2015 brændte "Frihedsmuseet" i København. Museet var opført efter anden verdenskrig og var en hyldest til især modstandsbevægelsen og kampen for frihed under krigen, hvilket understreges i museumsnavnet. Museet, der var opført i træ, brændte ned, men heldigvis nåede man at få de mange museumsgenstande ud, og nu rejste diskussionen sig om, hvordan et nyt museum skulle se ud, og hvilket fokus det skulle have. Det blev til en omfattende diskussion af, hvilken rolle modstandsbevægelsen og frihedskampen skulle spille, og om perspektivet ikke skulle bredes mere ud og se på andre aspekter af krigen. I 2019 stod det nye frihedsmuseum færdigt, ikke til alles begejstring, hverken arkitektonisk eller med hensyn til udstillingens fortsatte fokus på modstandsbevægelsen.

Når jeg starter dette kapitel, der beskriver perioden fra anden verdenskrig og frem til vore dage, således, så er det for at illustrere, at besættelsen for mere end 80 år siden stadig har en aktualitet og har kastet lange skygger ind over tiden efter 1945. Det ses ved genopførelsen af et museum, men det ses også i film og bøger, der fortsat kan skabe debat og fylde biograferne. Også i den politiske debat kan man trække "besættelseskortet", som handler om, at man selv må tage ansvar og ikke håbe på, at andre gør arbejdet for en. Her tænkes der særligt på samarbejdspolitikken og dens hovedarkitekt, Erik Scavenius, som nogle mener reddede Danmark, og som andre mener krænkede landets ære.

På den måde er historien fortsat levende og trækker tråde helt frem til vores moderne liv. Vi kan med andre ord blive klogere på vores samfund, hvis vi kender både til den ældre historie og til den moderne, der har direkte krog til dit liv, fordi dine bedsteforældre og forældre har gennemlevet dele af den periode, som vi nu skal se nærmere på. I forrige kapitel introducerede jeg mikrohistorie, der har fokus på helt almindelige menneskers liv. Hvis I ikke allerede har lavet øvelsen i fokuspunktet side 205, kan I lave den som et

del af dette kapitel. Jeg tænker, at de fleste af jeres forældre er født i 1970'erne og 1980'erne, så I dette kapitel får du den makrohistoriske ramme for deres liv. Hvis du taler med dine forældre om deres ungdom, kan du supplere med et mikrohistorisk perspektiv.

Vi slutter kapitlet med afsnittet Din danmarkshistorie, der handler om udviklingen i dette årtusinde, altså din egen levetid, så du fornemmer, at du både er historieskabt og historieskabende, for du har jo på din egen mikroskopiske måde været med til at forme indholdet i den seneste del af denne danmarkshistorie.

▼ Frihedsmuseet i København

LILLE LAND, HVAD NU?

Det store spørgsmål, som rejste sig ved befrielsen i 1945, var, om de allierede, der havde besejret Nazityskland, ville acceptere Danmark i det pæne selskab blandt Tysklands fjender. Sovjetunionen var forbeholden, mens England og USA ønskede, at Danmark blev optaget i den ny fredsbevarende organisation De Forenede Nationer (FN). Russerne gav sig, og Danmark blev sammen med 49 andre nationer optaget i FN i september 1945.

Danmark mellem øst og vest

I mere end 150 år havde Tyskland spillet en afgørende rolle i dansk sikkerhedspolitik. Med den tyske kapitulation var truslen fra Tyskland væk, men til gengæld fremstod Sovjetunionen som den ubestridte stormagt i Østersøområdet, hvilket medførte en nyorientering i dansk sikkerhedspolitik. Nok havde Sovjetunionen også tidligere været en ideologisk trussel, men nu kom hensynet til stormagten i øst til at få afgørende indflydelse på dansk udenrigspolitik. Samtidig var den overvejende del af den danske befolkning og erhvervsliv knyttet til Vesten, især England, hvilket blev understreget af modstandsbevægelsens tætte samarbejde med London under krigen. På denne måde efterlod befrielsen Danmark i en position mellem øst og vest.

Danmarks lidt vanskelige situation førte til, at landets udenrigspolitik blev baseret på medlemskabet af FN. I Danmark håbede man, at de to nye supermagter, USA og Sovjetunionen, ville fastholde krigens samarbejde og gøre FN til en effektiv fredsbevarende organisation. I tiden efter krigen opfattede mange FN som en fortsættelse af de allieredes samarbejde under krigen, og de danske politikere slog ind på en udenrigspolitik, der forsøgte at tilgodese både vestmagterne og Sovjetunionen. En politik, der er blevet kaldt brobygningspolitikken.

I de første efterkrigsår blev uenigheden mellem øst og vest mere og mere tydelig, og i 1946 gik den tidligere engelske premierminister Winston Churchill så langt, at han talte om, at der gik et jerntæppe ned gennem Europa. Europa var delt i et kommunistisk øst og et liberalistisk, demokratisk vest.

Marshall-hjælpen

Med den amerikanske inddæmningspolitik fra 1947 (se *Vores verdenshistorie 3*) involverede USA sig nu aktivt i genopbygningen af Europa vendt imod kommunismen. På den amerikanske udenrigsminister George Marshalls initiativ satte USA et stort hjælpeprogram i gang for at få den europæiske økonomi på fode og således knytte Europa tættere til USA.

De vesteuropæiske lande sagde ja tak til Marshall-hjælpen, og Danmark modtog i årene 1948-1953 278 millioner kroner fordelt som gaver (88 procent) og lån (12 procent). Marshall-hjælpen satte for alvor skub i den dan-

▲ Konference i San Francisco i sommeren 1945: Danmark underskriver FN-pagten.

▲ Optagelser til DR TV-serien "Edderkoppen" (2000) om den kriminelle underverden og "Edderkoppesagen" i 1949. På billedet skuespillerne Jakob Cedergrøn og Lars Bom.

ske økonomi, men amerikanerne og den nye organisation OEEC (Organization for European Economic Cooperation), der fordelte pengene, satte betingelser. I stedet for 1930'ernes handelsrestriktioner og importbegrænsninger skulle handelen gøres fri. Det betød, at udenlandske varer frit kunne konkurrere med danske varer, hvilket for de hjemlige producenter kom som en ubehagelig overraskelse. Men i det lange løb var det til fordel for Danmark og de danske forbrugere, også selv om amerikanerne i 1950'erne satte betingelser for den danske samhandel med den kommunistiske Østblok, hvilket blandt andet gik ud over salget af skibe til Sovjetunionen.

Det blev med optagelsen af Marshall-hjælpen mere og mere klart, at Danmark ikke kunne balancere mellem øst og vest, selv om det var det, som regeringen forsøgte. I slutningen af februar 1949 besluttede den socialdemokratiske danske regering at søge om optagelse i NATO. I Folketinget fik regeringspartiet støtte fra Venstre og Konservative, der fra begyndelsen havde været venligt stemt over for det atlantiske samarbejde. Kommunisterne stemte naturligvis imod, og det samme gjorde Radikale Venstre, der kun kunne acceptere et forsvarsforbund med de øvrige nordiske lande.

Håb og optimisme

Da Danmark blev befriet i maj 1945, var befolkningen og samfundet præget af fem år under tysk besættelse og de udfordringer, som det havde medført. Nu skulle samfundet til at fungere på almindelige vilkår igen. Der var i befolkningen en blanding af glæde og tro på fremtiden, men tiden var også præget af dels de nye spændinger mellem øst og vest, dels opgøret med de landsmænd, der havde samarbejdet med tyskerne.

Rationer og vareknaphed

Hverdagen var i de første efterkrigsår præget af varerationeringer og knaphed på varer, og på den måde havde befrielsen ikke skabt de store ændringer for den almene befolkning. Mange varer var eftertragtede og kunne enten ikke købes, eller også var det til en meget høj pris. Det medførte en voksende sortbørshandel, som det også havde været tilfældet under krigen. Sortbørshandelen blev styret af en kriminel underverden og spændte fra privat handel med rationeringsmærker på kaffebarer og i baglokaler, til omfattende og organiseret kriminalitet. I tiden under besættelsen havde det danske politi været sat ud af kraft i 1944-1945, og her udviklede sortbørshandelen sig, og det fortsatte efter befrielsen. Nu gjorde politiet et stort arbejde for at

komme sortbørshandelen til livs, men først i 1950'erne fik man endeligt gjort op med denne paralleløkonomi.

De danske forbrugere skulle helt frem til 1953, før de sidste rationeringer på dagligvarer forsvandt, og på luksusvarer som eksempelvis biler først i 1957. Det var for mange danskere svært at forstå, at et landbrugsland som Danmark skulle have rationeringer på landbrugsprodukter.

På grund af den store tyske efterspørgsel havde landbruget klaret sig godt under besættelsen, men efter 1945 var hele det tyske eksportmarked væk, og købekraften i hele Europa var lav. Dertil kom, at de nødvendige fødevarer fra udlandet ikke kunne fremskaffes på grund af mangel på fremmed valuta. Regeringen forsøgte at etablere en form for byttehandel med andre lande, så et dansk parti landbrugsvarer gik til England mod at få andre varer i bytte.

Omlægning af landbruget

I 1950'erne skete der en omlægning af det danske landbrug, der havde lige så vidtrækkende samfundskonsekvenser som landboreformerne i slutningen af 1700-tallet.

Det var nødvendigt for dansk landbrug at lægge den dyre animalske produktion om til nye mekaniserede driftsformer. I denne omlægning blev den amerikanske Marshall-hjælp den økonomiske indsprøjtning, som landbruget havde brug for til den nødvendige mekanisering.

Landbruget havde siden landboreformerne i 1700-tallet været kendetegnet ved et tæt forhold mellem produktion og bolig, hvor familier var afhængige af hinanden. I begyndelsen af 1900-tallet havde man oprettet en række statshusmandsbrug til de fattigste i landbosamfundet for at fastholde arbejdskraften på landet. Her var man afhængige af karle og medhjælpere i landbrugsproduktionen. I begyndelsen af 1950'erne ændrede billedet sig. Den øgede brug af maskiner som eksempelvis traktorer, mejetærskere og malke-maskiner overflødiggjorde hestene og betød, at der ikke længere var brug for karle og piger i produktionen. Fra 1950 til 1960 faldt landbrugets arbejdsstyrke med 100.000 personer, og udviklingen fortsatte i 1960'erne og 1970'erne.

Landbrugsdriften blev effektiviseret gennem mekanisering og

▼ Symbolet på omlægningen hen imod et mere mekaniseret og effektivt landbrug var den amerikanske Ferguson-traktor. Den blev nu importeret i stor stil blandt andet takket være Marshall-hjælpen.

Landbrugets andel af den samlede arbejdsstyrke i Danmark (i pct.)

1950	22,6
1960	17,8
1965	14,6
1970	10,6
197	7,9

Kilde: Ebbe Foged m.fl.: Danmark i opbrud, side 43.

Traktorer og gødning i dansk landbrug 1949-1957

	Gårde med traktorer	Gødning kg pr. ha.
1949	11.195	823
1950	16.057	929
1951	23.176	920
1952	30.118	993
1953	39.524	1.010
1954	48.325	976
1955	55.226	1.035
1956	63.130	1.064
1957	71.607	1.055

Kilde: Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark 2, 1977, side 141.

øget brug af kunstgødning, blandt andet det nye "vidundermiddel" DDT, som senere viste sig at ophobe sig i både dyr og mennesker og sågar udskille sig i modermælk. Husdyrproduktionen blev forbedret gennem nye avlsbygninger og forbedrede forædlingsmetoder.

Mekaniseringen og rationaliseringerne gjorde landbruget mere konkurrencedygtigt, men betød også, at færre kunne finde beskæftigelse på landet. Den overskydende arbejdskraft søgte ind til byerhvervene.

De hårde år for landbruget efter krigen blev med mekaniseringen vendt til bedre, og i 1950'erne steg efterspørgslen, og dermed priserne på landbrugsvarer.

Danmark bliver en industrination

Marshall-hjælpen fik også stor betydning for industrisektoren, der på grund af det frie europæiske marked efter krigen fik større andel af den danske eksport. Eksporten blev næsten fordoblet fra 1945 til 1958, og industriproduktionen steg med 60 procent. I slutningen af 1950'erne overhalede industrien landbruget i antal beskæftigede og i værdien af produktion og eksport. Hermed blev en epoke i dansk historie afsluttet, hvor landbruget var det altdominerende erhverv, og landlivet blev som ideal erstattet af byliv og bykultur.

I 1958 begyndte en international højkonjunktur, der kom til at vare frem til 1973. Den viste sig ved konstant stigende efterspørgsel på industrivarer. Der var en optimisme og tro på fremtiden – selv om tiden i høj grad var præget af den kolde krig og truslen fra Sovjetunionen. Men anden verdenskrig var kommet på afstand, og der herskede en tro på det europæiske samarbejde og det liberale handelssystem i Vesteuropa.

Væksten i Danmark blev båret af den stigende industriproduktion, store teknologiske fornyelser effektiviserede produktionen, og arbejdsløsheden forsvandt. Der blev endog mangel på arbejdskraft, for at produktionen kunne følge med den stigende efterspørgsel. Der blev inviteret gæstearbejdere til Danmark fra særligt Jugoslavien og Tyrkiet, der kunne udfylde den manglende arbejdskraft. Og så kom kvinderne på arbejdsmarkedet. I 1958 var der to millioner mennesker beskæftiget i industrien, heraf var de 500.000 kvinder, i 1973 var arbejdsstyrken steget til 2,5 millioner, hvoraf kvinderne udgjorde 1 million.

Til trods for at arbejdsstyrken ikke steg voldsomt i perioden 1958-1973, så blev industriproduktionen firedoblet, og i 1973 stod industrivarer for 66 procent af den samlede eksport. Det var industrien, der skabte 1960'ernes boom.

Ideologisk gik den liberalistiske markedsøkonomi sin sejrsgang i Vesteuropa efter anden verdenskrig og skabte en gylden tidsalder med en økonomisk vækst og galoperende forbrug, der var uden sidestykke i verdenshistorien.

Bykulturen

Vandringen fra land til by ændrede det danske samfund, men det var ikke sådan, at det ændrede sig fra den ene dag til den anden. Samfundet byggede fortsat på mange af de samme værdier, og forskellen på land og by var i 1950'erne ikke så stor. Den mest markante forskel var, at befolkningen i de større byer i højere grad end landbefolkningen fokuserede på deres materielle forbrug og i højere grad satte skel mellem arbejde og fritid.

Med undtagelse af København var de fleste byer i 1950'ernes begyndelse små og med et lidt gammeldags præg over sig med kun én- eller toetagers bygninger. Der var små butikker som grønthandlere, bagere, købmand og slagtere, hvor husmødrene kunne gøre de daglige indkøb. Køleskab havde man endnu ikke, så det var nødvendigt med daglige indkøb af friske råvarer. Transporten blev, hvis man ikke gik, gjort enten på cykel eller med sporvogn eller bus. Bilerne var der få af, men det ændrede sig i takt med højkonjunktoren fra slutningen af 1950'erne.

At have en bil var et statussymbol, og kun få havde råd til eller mulighed for at købe en bil, hvilket hang sammen med den begrænsede valutabeholdning. For at man kunne købe en bil, skulle staten give en indkøbstilladelse, der fortrinsvis gik til læger og jordemødre.

Et tegn på, at Danmark var på vej til at blive et mere moderne samfund, var indførelsen af en ny færdselslov i 1955. Den gamle færdselslov var fra 1930'erne, og her var der fartbegrænsninger på 60 km/t på landevejen og 30 km/t i byerne. Det var der ikke mange der længere overholdt, og der skete uforholdsmæssigt mange trafikulykker. I 1957 blev de sidste importrestriktioner på køb af motorkøretøjer ophævet, og man gjorde klar til anlæggelsen af Danmarks første motorvej mellem København og Hørsholm i Nordsjælland. Vejen var nu banet for det moderne Danmark og mere individuelle transportvaner.

Ny skolelov

Siden undervisningspligten blev indført i Danmark i 1814, havde der været stor forskel på landsbyskolerne og skolerne i købstæderne. Landsbyskolerne var de mest dominerende, fordi der boede flest børn på landet.

Landsbyskolerne tog hensyn til, at landbruget havde brug for børnene som arbejdskraft, og derfor havde de færre timer og havde ikke mulighed for uddannelse efter 7. klasse. I byskolerne så det anderledes ud – her uddannede de bedst stillede børn sig videre.

I midten af 1950'erne blev den opdelt skole ændret, og folkeskolen blev ensartet i hele landet. Med skoleloven i 1958 blev forskellen mellem land og by udjævnet og sigtede på at give børn, også fra lavindkomstgrupperne, en mulighed for videreuddannelse ud over de obligatoriske syv år. Nu kunne eleverne tage en realeksamen efter mellemskolen, der gav adgang til gymnasiet.

	Antal motor-køretøjer	Antal knallerter
1951	116.000	33.000
1961	454.000	400.000

Kilde: Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark 2, 1977, side 232.

▼ Tredje klasse på Fuglevangsvejens Skole (nu Skolen på Bülowvej), 1957.

Antal beståede eksaminer i pct. af samlet antal unge

	Mellemskoleeksamen	Realeksamen	Studentereksamen
1945	18,6	12,5	4,4
1950	22,4	14,6	4,6
1955	28,4	19,1	5,1
1960	32,3	23,6	6,8

Kilde: Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark 2, 1977, side 183.

Kønsroller

Det danske samfund var i 1950'erne et patriarkalsk samfund, hvor manden forsørgede familien og kvinden passede hjemmet og tog sig af børnene. Daginstitutioner var der få af, så det var naturligt, at børnene blev passet af den hjemmegående husmoder.

Der var stor forskel på gifte og ugifte kvinder. Der var tendens til, at flere og flere kvinder tog en uddannelse inden for de traditionelle kvindefag som eksempelvis sygeplejerske eller omstillingsdame på en telefoncentral. Det var dog almindeligt, at så snart kvinden blev gift, blev hun hjemmegående. Var familieøkonomien trængt, måtte konen tage et rengøringsarbejde for at supplere husstandsindkomsten.

De fleste havde den opfattelse, at kønsrollerne og forskellene mellem mænd og kvinder var biologisk betinget. I det populære ugeblad *Illustreret Familie-Journal* var der en læserbrevkasse, hvor man kunne skrive ind og få svar fra en "ekspert". Det gjorde en kvinde, der kaldte sig Eva, og brevkassereditøren svarede hende. **Kilde 72** er et uddrag fra læserbrevet og svar fra 3. august 1954.

Kilde 72

"Den der hjælper sig selv ..."

Vil De ikke nok prøve at hjælpe mig, jeg er så ulykkelig. Jeg har været gift i 9 år og har tre dejlige børn, som jeg elsker meget højt. Min mand, der har en stilling, der kræver, at han rejser meget, er god ved sine børn og af og til også ved mig, selv om han somme tider siger, at jeg er ham "en klods om benet"!

Han er meget påholdende, og skønt jeg syr, lapper og stopper alt selv foruden naturligvis at passe huset, er det ikke nok. Han siger jeg „pjatter" penge bort. Men det kunne jeg ikke, selv om jeg ville, for jeg får ingen! Og vi har ingen, som vi kommer sammen med, så jeg ved ikke, hvad han mener, og får ingen forklaring.

Han er en stor dameven og praler selv af, hvor fjollet alle kvinder er med ham. Han ser godt ud og har så tit sagt, at jeg er grim, at jeg, når vi en meget sjælden gang følges ad, skammer [jeg] mig over mig selv. Han har flere gange givet mig prygl, men bagefter fortæller han mig, at han elsker mig. Det er da en mærkelig måde at vise sine følelser på!

Min mand tjener 1600 kroner om måneden, men jeg har ikke engang til et frimærke! I ni år har jeg håbet og håbet, at det skulle blive bedre, men nu har jeg mistet håbet og aner ikke mine levende råd. Kan De hjælpe mig.

Kære fru Eva!
[...] Kan De ikke se stort – eller bare humoristisk – på hans pralerier? Kan De ikke bære Deres byrde med antydningen af et smil? For De vil jo ikke af med ham? Og det ville vel også være synd for Deres dejlige unger, som både De og han elsker. Også det pengemæssige må De se at komme over med et håndfast, men stadig muntert greb om tingene. Tilbyd at tage udearbejde mod at betale en aldersrentenyderske [pensionist] for at tage sig af børn og hjem. Lad være med at være et offer! Det er jo tydeligt, at han er så barnagtig, at det morer ham at drille og ægge Dem! Men det er da Deres egen skyld, at De lader det ske! De er for god til at blive trådt på, men De kan ikke forhindre det ved at græde eller mukke over det. Rejs Dem og

væbn Dem! Ikke med kosterkaft og kagerulle og skilsmissepapirer, men med munter menneskeværldighed. Og husk! Det er altid fra sig selv, man skal hente hjælpen. Det er sådant et godt ord i alle dets betydninger, det, der hedder: Den, der hjælper sig selv, hjælper Gud.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge kilden til.
- 2) Hvad er brevkassereditørens råd, og synes du, det er et godt eller dårligt råd?
- 3) Hvilket svar havde hun fået i dag? Skriv brevkassereditørens svar, hvis det havde været i dag.

Selv om der gennem 1950'erne var en stigende tendens til, at gifte kvinder fik arbejde, så var det fortsat et lille mindretal. Perioden frem til begyndelsen af 1960'erne blev derfor den hjemmegående husmoder og kernefamiliens glansperiode, selv om det var et udbredt byfænomen, at kvinden gik hjemme. Kvinderne på landet indgik på forskellig vis i produktionen – det var først med afviklingen af det traditionelle landbrug, at mekaniseringen også her tog over.

Ægteskabet afspejlede, som vi har set det i Evas læserbrev (kilde 72), denne opdeling mellem mænd og kvinder. Ægteskabet var kvindens vigtigste karrieremulighed, og det var ikke almindeligt, at man blev skilt, og skete det, var det ikke noget, man talte højt om. For ikke at tale om børn, der blev født uden for ægteskabet. Enlige mødre og fraskilte kvinder blev der set skævt til.

Det moderne og det traditionelle

Der blev i 1950'erne produceret en række danske film inden for genren folkekomedie. Det var tiden før tv'et slog igennem, og der var i de fleste byer en biograf, der blev flittigt besøgt. Biografen spillede derfor en stor rolle som kulturformidler på lige fod med radioen og foredrag i forsamlingshusene.

Folkekomedierne var lystige film, og et eksempel var "Far til fire"-filmene, som vi også kender i en moderne udgave i dag. Her var det trygheden i familien, der var i centrum, og familiens sammenhold var det, som klarede skærene. Familiefaren var alene med fire børn, og han var både kærlig og striks. De hjemlige sysler kunne han som mand ikke finde ud af, så den ældste datter, Søs, må stå for at lave mad, smøre madpakker og holde hus.

En anden populær genre var Morten Koch-filmene, der tegnede et idyllisk billede af det gamle landbosamfund. Her var onde kræfter på spil, der ville nedbryde landbosamfundet sande værdier. Morten Koch-filmene tegnede et konservativt glansbillede af "de gode gamle dage" og var derfor også et modspil til det moderne samfund, der var på vej.

Ja, det er vidunderligt at lave mad i RIBE SERIEN. Det gedigne støbegods fordeler varmen, så intet mislykkes -- de glade farver i stålhard emalle er som et festfyrværkeri af liv og stemning i køkkenet. RIBE SERIEN, der har varmeisolerende håndtag -- er lige til at sætte ind på bordet -- så maden er helt varm, når den serveres. Nærmere at vaske op -- og en mindre opvask tilmed -- derfor samler jeg på RIBE SERIEN -- det står øverst på min ønskeseddel som på de fleste moderne husmødres.

En RIBE gryderet

BRUN RIBE FRIKASSE: 60 g margarin, ca. 1 1/2 kg kalvefilet, ca. 1 1/2 l kogende vand, 6-8 mellemstore gulerødder, 1-2 løvbrunede, 1 fed smilt hvidløg, 2 tsk. salt, 4 tsk. løvbrune tomater eller 4 spsk. tomatpure. -- Evt. og evt. andre grøntsager.

Kom margarinet i Ribegryden og lad den gyldne langsomt, idt gryden samtidig kan blive gennemsigtig. Læg så kalvefilet i og lad den brune godt på alle sider. Tilføj vand, gulerødder, hvidløg og tomat eller pure. Læg det tætlukkende låg på og lad retten småtogs i ca. 1 1/2 timer, hvor bålet er på ganske svag varme i gryden.

Skøn kan evt. ses og jeres. Til sidst skal der ikke eller dybfrysning 1. Spis med persillemayonise eller løv og bærteget og.

Kig indenfor hos en af de mange forhandlere af RIBE Gryder og få en RIBE brochure. Se de mange delige ting -- som De har brug for -- som De har savnet. Kig brochuren igennem -- og De bliver glad for RIBE SERIEN.

Ønsk dem -- giv dem som gave

AKTIESELSKABET RIBE JERNSTØBERI

▲ Reklame for Ribe Jernstøberi, 1961.

I slutningen af 1950'erne begyndte biograferne og radioen for alvor at blive udfordret af tv'et, der kom fra USA. I takt med det tættere forhold til USA og den økonomiske vækst blev USA en magnet for mange danskere, der med længsel så på det enorme vareudbud, som nu begyndte at skylle ind over Danmark.

I USA havde fjernsyn sit store gennembrud umiddelbart efter anden verdenskrig, og i 1950'erne steg produktionen af tv i Danmark med brug af importerede billedrør fra USA. Mange var dog fortsat skeptiske over for dette nye medie, og der var begrænsninger på, hvor mange billedrør danske fabrikker kunne importere for at fremstille tv-apparater.

I 1951 blev der produceret et begrænset antal danske tv-programmer, der fyldte et par timer to aftener om ugen. Det var et tilløbsstykke for de få danskere, der havde et tv, og interessen udvidede sendepladen til fire aftener om ugen i 1953. I slutningen af 1950'erne var sendenet så udbygget, at det meste af landet kunne se tv, dog var antallet af tv-apparater geografisk meget forskelligt. I Frederikshavn var der i 1959 27 tv-apparater, mens der var 2.541 i Roskilde. I det hele taget blev fjernsynet mest udbredt på Sjælland, naturligvis med København som det store lokomotiv.

Kilde 73 er et læserbrev fra en kvinde, der beklager sig over fjernsynets indflydelse i familien. Læserbrevet er fra ugebladet *Tidens Kvinder* fra 1958.

Fjernsynet og familien

På grund af vores børns venners forældres fjernsyn ser vi aldrig vore unger mere. Vi havde ellers aftner om ugen, hvor vi hyggede os med dem og talte om vore forskellige oplevelser om dagen. Jeg er selverhvervende, så min mand og jeg kommer først hjem ved 17-tiden. Vi har hverken råd eller lyst til fjernsyn, så vi er ikke morsomme mere. Selv min tøs på piler afsted hen til veninden, hvis der går en "forbudt for børnfilm" derhenne. Det er nu ikke det, jeg er ked af, for vi har altid holdt på, at vi måtte prøve at opdrage børnene til selv at dømmе, om det, de ser, er godt eller dårligt, ja endogså skadeligt eller uskadeligt. [...] Jeg er ked af, at de hænger over det mere eller mindre gode fjernsyn hver aften, det kan ikke i længden være befrugtende for deres hoveder; jeg tror vore få aftener herhjemme var bedre suppleret med de teateraftener og film, vi enedes om at se. Men det er vist uklogt at lægge noget pres på de unge i den sag?

[brevkasseredaktørens svar]

Ja, i den alder, her er tale om [12, 15, 17 år], må fjernsynet også være børnenes. Radioen tog ro og hygge fra hjemmene, fjernsynet gør det endnu mere. Efter min mening kommer der også glæde ud af de to grimme kasser, og for børn taler de tydeligere om livet, end bøger gør. Men vi må håbe både for voksnes og børns skyld, at fjernsynet snart vokser sig større og bedre.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge kilden til.
- 2) Hvad er læserens problem, og hvilket svar får hun?
- 3) Er der problemstillinger i læserbrevet, som også findes i dag?

Fjernsynet blev gennem 1950'erne mere og mere populært, og antallet af husstande, som anskaffede sig et tv, voksede fra cirka 1 procent i 1956 til 50 procent i 1963 og til 84 procent i 1975. I slutningen af 1960'erne kom der farver på, og det var yderligere med til at øge interessen.

Tv har haft en enorm indflydelse på dansk kultur og bragte nyheder og viden om danske og udenlandske forhold såvel som underholdning ind i stuen til danskerne. Hvor det før havde været en tur i biografen, så var det nu fjernsynet, der samlede familien. Fjernsynet fik en afgørende og samlenfunktion i samfundet, fordi der kun var én tv-kanal, og derfor var det de samme programmer, som befolkningen næste dag kunne referere til. Danmarks Radios monopol blev først brudt med oprettelsen af TV 2 i 1988.

Teenageren

Fjernsynet kom fra USA og var et godt eksempel på, hvordan der skete en "amerikanisering" af det danske samfund i de første årtier efter anden verdenskrig. Der var stor efterspørgsel på stort set alt, der kom fra USA, som man forbandt med fremtiden og det at være moderne.

I USA havde reklameindustrien flittigt brugt netop tv til at fortælle om den særlige gruppe, der befandt sig mellem barn og voksen, og som blev kaldt teenangere. Teenage-begrebet blev også en del af **kulturimporten** fra USA til Danmark i 1950'erne.

Kulturimport: Det vil sige kulturelle træk, der blev indført i Danmark og indtaget i det danske samfund.

▲ Den amerikanske skuespiller James Dean i hvid t-shirt under optagelserne til filmen "Rebel Without a Cause" (1955). Undertrøjen blev populær og et symbol på modsætningen til forældrenes regelretted.

I Danmark havde man tidligere markeret overgangen fra barn til voksen ved konfirmationen. De, der ikke tilførte en bedrestillet familie og gik i realskolen, og som skulle videre på gymnasiet, blev sendt ud at tjene eller sat i lære, hvilket ofte var ensbetydende med hårdt arbejde.

Blandt de danske unge opstod der, som i USA, et behov for at manifestere sig som gruppe. Når teenage-identitet slog igennem i Danmark i 1950'erne, skyldtes det ikke kun den amerikanske kulturpåvirkning, men også at der var tale om meget store ungdomsårgange. Med den stigende velstand, som for alvor tog fart i 1960'erne, fik stormagasinerne ungdomsafdelinger, og man begyndte at producere og reklamere specielt med henblik på de unge.

Teenage-identiteten kom til udtryk i musik, påklædning, frisur og forbrug, og påvirkningen kom fra USA. I filmens verden fik de unge et idol i James Dean, der havde hovedrollen i filmen *Rebel Without A Cause* (*Vildt Blod*) fra 1955, og som gav de unge en stemme og et ansigt. *Vildt Blod* og en anden populær film, *The Wild One* (*Vild Ungdom*), viste en ungdom på direkte kollisionskurs med forældregenerationens livsstil – og stod i skærende kontrast til de danske folkekomedier.

I 1955 døde James Dean bare 24 år gammel i et biluheld, og mange uge så i hans død den sårbarhed, som de også så i deres eget liv.

Rock'n'roll

Musikken var i midten af 1950'erne med til at skabe identitet for de unge. Den såkaldte rock'n'roll, der var en sær blanding af de sorte amerikaneres rhythm and blues fra sydstatene og de hvide amerikaneres country music, bredte sig eksplosivt i USA i midten af 1950'erne. Den udtrykte ungdommens foragt for den midaldrende middelklasses underholdningsmusik, og det blev med rock'n'roll, at teenage-kulturen for alvor kom til Danmark.

Rock Around the Clock med Bill Haley blev i 1955 det første rock'n'roll-hit og blev hurtigt omdrejningspunktet for en film af samme navn. Filmen havde premiere i to københavnske biografer i 1957, og det kom ikke til at gå stille for sig. Dagligt var der **konfrontationer** mellem politi og unge, de såkaldte anderumper, der med brillantine i håret og sorte læderjakker var tydeligt inspireret af moden fra USA. De unge brugte filmen til at provokere og til at manifestere sig, og begivenhederne i København lignede episoder, der også fandt sted i andre europæiske hovedstæder. De unge blev anholdt og idømt bøder fra 100 til 300 kroner, hvilket var en del, når man tænker på, at en ugeløn for en lærling var cirka 60 kroner, og en arbejderløn 150-200 kroner om ugen.

Konfrontation: Sammenstød.

Med rock'n'roll-musikken fik ungdommen sit eget udtryk, der definerede dem som gruppe, hvilket ikke betød, at alle unge gik med på bølgen, eller at alle ældre gik imod den. Men det betød, at der opstod en række livsstilsprodukter, der henvendte sig til de unge, og som understøttede deres identitet, for eksempel cowboybukser og Coca-Cola.

Fra USA kom der flere film, filmmusik og grammofonplader med de nye rock'n'roll-idoler som Elvis Presley, Jerry Lee Lewis og Chuck Berry. Men det var ikke nemt at få fat i de nye grammofonplader, og den danske statsradiofoni, som Danmarks Radio hed dengang, ville ikke spille og fremme den slags oprørsmusik i radioen. I Social-Demokraten 5. oktober 1956 kunne man læse om, hvorfor Statsradiofonien ikke ønskede at dække rock'n'roll i Danmark (kilde 74).

Kilde 74

Rock'n'roll og Statsradiofonien

Generalsekretæren for Danseorganisationernes Fællesråd, Egon Halse, erklærede i går, at præsidenten, danselærer Kaj Jensen, var blevet ringet op af fjernsynet og spurgt, om han ville være behjælpelig med at arrangere en rock'n'roll udsendelse. Præsidenten svarede, at da dansen, efter hvad han kunne forstå, blot gik ud på slagsmål, ituslåede danselokaler og sex-orgier, ville man modsætte sig, at det blev udsendt i fjernsynet. Rock'n'roll, tilføjede sekretær Halse, er ikke nogen dans, men blot noget, der passer ind i nogle folks forretningssans. Medlemmerne af danselærernes organisation underviser gerne i rytmedans, men Danmarks enestående stilling som landet, der giver pædagogisk danseundervisning, ville gå

fløjten, hvis man begyndte at lade unge mennesker fare om som vilde. [Fjernsynschef J. Fr. Lawaetz:] Derfor afviste vi tanken om at være medvirkende ved rock'n'roll-udsendelser.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.
- 2) Hvorfor afviser Statsradiofonien at lave en rock'n'roll-udsendelse i fjernsynet? Diskutér, om man i dag vil følge samme procedure med tilrettelæggelsen af et tv-program.

Når vi i dag ser på 1950'erne, blev det en brydningstid mellem det gamle og det nye, hvor grunden blev lagt til det moderne Danmark, som vi kender det i dag. Årtiet blev et brud med forældregenerationens monopol på god tone og udtrykte en ny form for frihed, der var direkte påvirket af USA.

ØKONOMISK BOOM OG VELFÆRDSSTAT

Velfærdsstaten eller det danske velfærdssamfund er noget af det, som bedst kendetegner det moderne Danmark. Den skattefinansierede velfærd og omfordeling rettet mod alle borgere har et langt historisk tilløb, men kulminerede i den økonomiske vækstperiode fra 1957 til 1973.

Partierne Venstre og Konservative kom til at dominere de første efterkrigsår med skiftende regeringskonstruktioner frem til 1953. Herefter overtog Socialdemokratiet den dominerende rolle i dansk politik frem til 1973. Velfærdsstaten var et socialdemokratisk projekt og havde rødder tilbage til både reguleringen under første verdenskrig (se side 182) og ikke mindst Kanslergadeforliget og Steinckes socialreformer i 1930'erne (se side 204).

Når velfærdstanken i Danmark og i andre dele af Europa for alvor folde sig ud i i begyndelsen af 1960'erne, kan det også ses som et ideologisk opgør med kommunismen. I 1930'erne havde man set, at økonomisk nød førte til antidemokratiske tendenser og fremgang for både kommunistpartierne og de fascistiske bevægelser. Med den sovjetiske kommunisme i de østeuropæiske lande efter 1945 og med stærke nationale kommunistpartier i Vesteuropa var det nødvendigt at skabe de bedst mulige forhold for befolkningen, så man undgik konflikter i samfundet, der kunne give anledning til, at totalitære kræfter igen vandt frem. Hvis kommunismen skulle forhindres, skulle befolkningen have et materielt set anstændigt liv, og tanken om velfærdsstaten kan således også ses som et værn mod kommunismen.

▼ Socialdemokratisk valgplakat, 1960.

Velfærdsstatens fødsel

Velfærdstanken er undfanget i Radikale Venstre og Socialdemokratiet, men i dag er alle partier enige om den universelle velfærdsmodel, der findes i Danmark og de skandinaviske lande. Af denne grund er der i dag også forskellige politiske grundfortællinger om velfærdsstatens opståen.

I den borgerlige-liberale grundfortælling tager velfærdssamfundet sit udspring med reformerne af alderspensionen i 1891, sygekasseloven fra 1892 og indførelsen af aldersrente i 1922. Det hænger sammen med, at disse socialreformer blev gennemført af Venstre og Højre (senere konservative). Derimod er det særligt Kanslergadeforliget i 1933 og de efterfølgende socialreformer, der ifølge den socialdemokratiske grundfortælling tegner velfærdsstatens fødsel.

Ideologisk ligger den universelle velfærdsmodel et sted mellem reformsocialisme og socialliberalismen, der bygger på kapitalismen og de frie markedskræfter, men med en aktiv stat, der skal omfordele de økonomiske goder.

Folkepension

Folkepensionens indførelse i 1956 blev begyndelsen på den universelle velfærdsmodel, hvor alle borgere uanset indkomst havde krav på en skattefinansieret pension. En sådan skattefinansieret pension blev i Danmark et nybrud med hensyn til at modtage ydelse fra det offentlige. Tidligere havde man kunnet modtage aldersrente, der var blevet indført i 1922 og modificeret i forbindelse med Steinckes socialreformer, men som var betinget af, hvilken løngruppe man var placeret i. Mange, der var berettiget til aldersrenten, afslog, fordi det var forbundet med skam at modtage ydelser fra det offentlige. Derfor kaldte den socialdemokratiske regering den nye ydelse for folkepension for at understrege, at den var en borgerret og ikke en almisse, som man skulle skamme sig over at modtage.

Økonomisk boom

Fra slutningen af 1950'erne kom der fuld fart på opbygningen af velfærdsstaten, hvilket hang sammen med den økonomiske vækst og de strukturforandringer, der skete i samfundet. Der blev indført en række tiltag inden for social omsorg og sygehusvæsenet, og uddannelsesområdet blev kraftigt udvidet. Det medførte stigende offentlige udgifter, der fik skatten til at stige. I 1960 havde Danmark den mindste offentlige sektor (målt i forhold til BNP) i Vesteuropa, ti år senere indtog Danmark førstepladsen sammen med Sverige.

Alle statens borgere skulle være med til at sikre det danske velfærdssystem gennem indkomstkatten, der blev tilrettelagt som et progressivt

▲ H.C. Hansens regering danser rundt om et juletræ med julehjerter. På hjerterne står 'Folkepension'. Satiretegner Herluf Jensenius i "Blæksprutten", 1956.

BNP (Bruttonationalprodukt): BNP udtrykker værdien af alle varer og tjenester, som produceres i et land i løbet af et år.

▲ *Legende børn i Albertslund. Københavns omegnskommune Albertslund blev hovedsageligt bygget i 1960'erne og opstod som en af de første stationsbyer i den såkaldte Fingerplan fra 1947. Den var kendetegnet af den gennemførte byplanlægning, der bestod af grønne områder og lavt byggeri af rækkehuse, gårdhavehuse og etagehuse – ofte med fællesarealer. I løbet af 1960'erne voksede bydelens indbyggertal drastisk fra cirka 3000 til knap 30.000.*

skattesystem, der betød, at højere indkomster betalte mere i skat end lavere indkomstgrupper.

I 1958 startede en international højkonjunktur, der med små op- og nedgange skulle komme til at vare i 15 år. Den viste sig ved en konstant stigende efterspørgsel efter industrivarer, og det viste sig, at dansk industri kunne klare konkurrencen og udnytte de gunstige muligheder. Stigningen begyndte i slutningen af 1950'erne, hvor man kunne spore større produktion, optimisme og stigende forbrug.

Den ny teknologi var med til at effektivisere produktionen i slutningen af 1950'erne i en sådan grad, at nogle historikere har beskrevet det som den anden industrielle revolution.

Udviklingen havde en selvforstærkende virkning, optimismen blomstrede, og man investerede og forbrugte, fordi der var tillid til fremtiden.

I 1961 udsendte Socialdemokratiet et nyt partiprogram under navnet "Vejen Frem". Der var ikke tale om en masterplan for velfærdsstaten, men det blev alligevel et vigtigt skridt, fordi Socialdemokratiet på dette tidspunkt var Danmarks ubestridt største parti og desuden regeringsbærende fra midten af 1950'erne og frem til begyndelsen af 1980'erne.

Målet for socialdemokraterne var, at staten skulle være aktiv inden for stort set alle områder af samfundslivet, det vil sige også de områder, som man hidtil havde betragtet som hørende under privatlivet eller familien. Alle borgere skulle sikres lige muligheder, uanset baggrund og formåen. **Kilde 75** er et uddrag af Socialdemokratiets partiprogram Vejen Frem fra 1961.

Vejen Frem

For den demokratiske socialisme er kravet om menneskets frihed uløseligt forbundet med kravet om økonomisk retfærdighed og lige adgang til kulturgooderne. Herved bliver den demokratiske socialisme modsætningen til diktatur og kapitalisme.

Menneskets frigørelse er umulig under et diktatorsystem, der berøver de enkelte borgere deres elementære frihedsrettigheder. Men menneskets frihed er heller ikke sikret, så længe de økonomiske privilegier, som kapitalismen har skabt, opretholdes.

Gennem det menneskelige fællesskab skal sådanne samfundsformer udvikles, at de videnskabelige og

tekniske fremskridt bliver til velfærd for alle mennesker, og fredeligt samarbejde sikres mellem alle jordens folk. Fremtidens udfordring er kravet om frihed og fred, tryghed og velfærd for menneskene. Den demokratiske socialisme er svaret på denne udfordring.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.
- 2) Hvilket billede tegner programmet af Danmark, og hvilket samfund ønsker Socialdemokratiet for fremtiden?

Den industrielle revolution

I 1950'erne og 1960'erne oplevede Danmark sin anden industrielle revolution, og fra 1957 var der flere mennesker beskæftiget i industrien end i det traditionelle landbrug. Det var således industrien, der skabte 1960'ernes økonomiske boom, og fra 1958 til 1973 blev industriproduktionen fordoblet. Værdien af industriens eksport overhalede landbrugets i 1961, og i 1973 udgjorde industrivarer 66 procent af den samlede eksport, mens landbrugsvarernes andel var faldet til 22 procent.

Afvandringen fra landbruget fortsatte i 1960'erne, og selv om mekaniseringen ændrede landbrugsproduktionen blandt andet ved høstarbejdet, hvor mejetærskeren afløste den gamle selvbinder, holdt den samlede produktion sig på nogenlunde samme niveau. Landbrugets arbejdskraft blev halveret i perioden 1958-1973 fra 320.000 til 160.000.

Antallet af landbrug havde ikke ændret sig siden århundredeskiftet, og i 1960 var der cirka 200.000 landbrugsbedrifter i Danmark, men i de følgende år blev der nedlagt cirka 20 brug om dagen, så tallet var i 1973 faldet til 140.000. Det var især de små husmandsbrug, der blev sammenlagt til større og mere rentable enheder. Nedsættelsen var dog ikke tilstrækkelig til, at de tilbageværende landbofamilier kunne opretholde en levestandard, der fulgte med det øvrige samfunds velstand. Derfor pressede landbruget staten til at give tilskud til de enkelte brug og til at holde fødevarepriserne kunstigt i vejret, og på den måde understøttede staten det trængte danske landbrug.

Beskæftigelse i det offentlige

	1950	1960	1970
Administration, forsvar, retsvæsen, politi m.m.	51.000	66.000	108.000
Undervisning, biblioteker m.m.	44.000	67.000	132.000
Sundheds- og socialvæsen	73.000	101.000	200.000

Kilde: Statistisk 10-årsoversigt, 1979.

Den offentlige sektor

I servicesektoren voksede beskæftigelsen kraftigt. Ikke mindst steg antallet af offentligt ansatte i undervisning, sundhedsvæsen og socialforsorg. Det var et led i en bevidst socialdemokratisk politik om skabelsen af velfærdsstaten, der stræbte efter økonomisk lighed, social tryghed og velstand. Væksten i den offentlige sektor var stærk i 1950'erne, men nærmest eksplosiv i 1960'erne.

Den økonomiske udvikling gjorde det muligt at anvende langt flere ressourcer på sundhed og uddannelse, og det blev almindeligt at sende børn i daginstitution, når forældrene var på arbejde. Undervisningspligten blev forlænget, og det gjorde det nødvendigt at bygge nye skoler og uddannelsesinstitutioner. Også den sociale service blev udviklet med for eksempel hjemmehjælp til de ældre.

I 1970 var antallet af offentligt ansatte større end antallet af beskæftigede i industrien.

Velfærdsstaten til debat

Udbygningen af velfærdsstaten i perioden frem mod begyndelsen af 1970'erne var foregået i ret stor enighed mellem partierne. Også befolkningen bakkede i vid udstrækning op, hvilket må tolkes som et udtryk for, at den økonomiske vækst gav mulighed for forøgelse af både det private og det offentlige forbrug.

De enkelte familier kunne nyde godt af det økonomiske opsving og få råd til både en bedre bolig i de nye forstæder, bil og fjernsyn, og når det var tid til ferie, var der også råd til en af de nye eksotiske busrejser til Mallorca. Her kunne man nyde billig rødvin, som på det tidspunkt var ganske eksotisk i Danmark.

Selv om man i takt med velfærdsstatens udvikling havde bred politisk opbakning, var der undervejs kritiske røster, der meldte sig i debatten om, hvad velfærdsstaten betød for det enkelte menneskes måde at opfatte sig selv i samfundet på. En af dem var den konservative politiker Hans Jørgen Lembourn (1923-1997), der var medlem af Folketinget. **Kilde 76** er et uddrag af hans artikel "Den vanskelige balance" i debatbogen *Hug og Parade*. *Tolv indlæg om velfærdskulturen* (1960).

Den vanskelige balance

Tryghed er ikke under alle omstændigheder et gode. Der er risici i et samfund, som er for svære at bære for den enkelte, men det betyder ikke, at man skal stræbe mod at fritage mennesket for enhver ubehagelig virkning af handlinger, der ellers ville skade det. Flere og flere blir for hver dag bedre i stand til selv at bære ansvaret for sit liv – levestandarden stiger, uddannelsesmulighederne vokser, sygdomsbekæmpelsen blir mere effektiv – og det naturlige resultat heraf burde være, at det offentlige påtog sig stadig færre af de opgaver, som hører til det enkelte menneskes daglige liv. Ikke desto mindre er det det modsatte,

der sker. Resultatet er, at man skaber en falsk tryghed, for der vil altid være personlige problemer, som ingen offentlig myndighed kan løse, men man er blevet så vænnet til at lade andre ordne for sig, at man lidt efter lidt mister evnen og lysten til selv at præge sin tilværelse.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er kildens synspunkt, og hvilke problemstillinger kan den være med til at besvare?

◀ Danske turister på Mallorca i Spanien, 1957. Her blev danskerne introduceret til billig spansk rødvin og grisevester blev populært. Charterturismen ændrede vores rejsevaner, først rejste man med bus senere kom fly til. I 1950erne var det ellers blevet populært at rejse med campingvogn, men nu lokkede "sydens sol". Mange danskere tænkte ikke på at Spanien frem til 1975 var et diktatur med general Franco som fascistisk leder.

UNGDOMSOPRØR

Den offentlige sektors rolle i samfundet voksede, fordi samfundets ansvar nu blandt andet blev udstrakt til områder, som tidligere var blevet varetaget af familien og ikke mindst husmoderen. Udviklingen hang sammen med, at kvinderne i stigende antal kom på arbejdsmarkedet, hvilket betingede, at pasning og opdragelsen af børnene blev flyttet til vuggestuer, børnehaver, fritidshjem og skoler.

Madvarer blev nu købt i en færdigere og mere bearbejdet form end tidligere for at spare tid, og indkøbene blev gjort ét sted, nemlig i supermarkedet, i stedet for i de små specialforretninger. Varerne kunne nu opbevares i køleskab frem for i spisekammeret og kunne derfor holde sig længere, så man ikke behøvede at handle mere end et par gange om ugen. Ligeledes blev mere og mere husarbejde mekaniseret, blandt andet inspireret af de mange nye, moderne produkter fra USA.

Den traditionelle kernefamilie ændrede sig fra et arbejdsfællesskab, som prægede landosamfundet, til en funktionstømt familie, hvor det eneste, man foretog sig sammen, var at samles omkring spisebordet, i sofaen foran fjernsynet eller i familiens bil på vej til kolonihaven eller det lille sommerhus.

Familierollen ændrer sig

I 1960'erne skete der en generel udflytning til forstæderne, hvor parceltypehuse skød op. Igen kom inspirationen fra USA. I parcelhusene isolerede kernefamilien sig bag hækken og passede sig selv, og familien blev derfor i 1960'erne en mere lukket og isoleret enhed, end den havde været tidligere. Tendensen blev understreget ved, at man så et generelt fald i deltagelse i de traditionelle sociale aktiviteter i foreninger og organisationer, og deltagelsen i de politiske partier faldt. Ligeledes så man et fald i det sociale samkvem på arbejdspladserne blandt andet som følge af højere arbejdstempo og større afstand mellem hjem og arbejde.

Det var i familien, at familiemedlemmernes sociale og oplevelsesmæssige behov skulle tilfredsstilles, og det skete så typisk foran fjernsynet, der hurtigt fik øgenavnet "det nye husalter". I løbet af 1960'erne blev det klart for mange, at behovene ikke blev indfriet, hvilket kunne aflæses i det øgede antal skilsmisser og en voksende utilfredshed i ungdommen rettet mod forældrenes materialisme og småborgerlighed.

Ungdomsoprøret

I midten af 1960'erne blev ungdommens stemmer forstærkede og løb sammen i det, vi har kaldt ungdomsoprøret. Under denne betegnelse ligger der en lang række forskellige udtryk, hvor unge samlede sig om en enkelt sag. Det kunne være kampen mod atomvåben eller den amerikanske krig i Viet-

▼ En række unge kunstnere, bl.a. forfatterne Klaus Rifbjerg og Ebbe Kløvedal Reich, ryger i 1970 demonstrativt hash på kulturministeriets trappe i protest mod fratagelse af kunststøtte - på grund af hashrygning ved forestillinger.

nam, det kunne være miljøet og den stigende forurening eller kvindernes kamp for ligestilling. Hippierne eller blomsterbørnene, som de blev kaldt, kæmpede for et bedre og mere retfærdigt samfund, hvor man gjorde op med forældregenerationens stigende forbrug og materialisme.

Det var igen i musikken, at man så de første tegn på, at dele af det gamle samfund var under opbrud. Præcis som med rock'n'roll i 1950'erne fik musikken en anden lyd, og der blev i højere grad lagt vægt på teksterne og indholdet i musikken.

Bob Dylan satte i 1964 strøm til guitaren og fortolkede som en lyriker de nye tider, blandt andet i sangen *The Times They Are A-Changin'* fra 1964. Samtidig brød den engelske beatmusik igennem som udtryk for en ny ungdomsbevidsthed. Den lå i tæt forlængelse af den amerikanske rock'n'roll og handlede om frihed og livsglæde.

Overalt i verden gjorde grupper som Beatles og Rolling Stones stort indtryk på de unge, der tog deres musik til sig. Det var især den nye guitarlyd og teksterne, der satte sig spor, og med den moderne teknologi kunne man se sine idoler i fjernsynet, høre dem i radioen, se dem på film og lytte til deres grammofonplader.

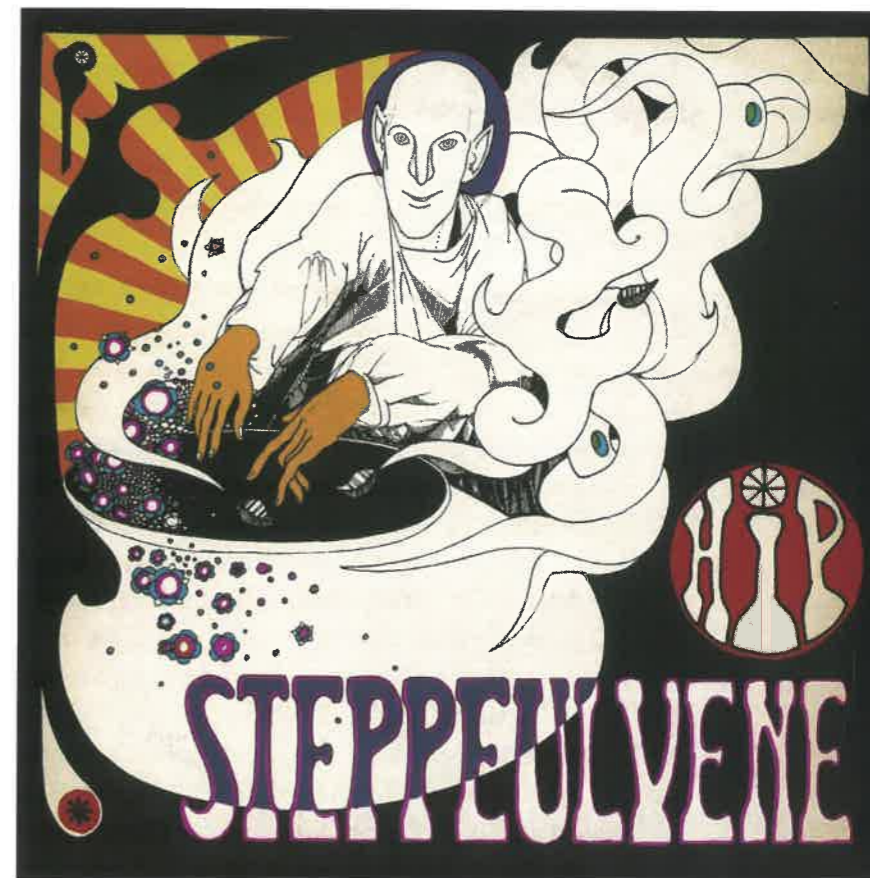
Beatles, The Who og Rolling Stones begyndte i løbet af 1960'erne at forholde sig kritisk til overflodssamfundet og blev mere kritiske i deres udtryk over for samfundets indretning. Inspirationen fik de fra den amerikanske hippiebevægelse, der tog sit udspring i San Fransisco.

Hippierne

Hippiebevægelsen bredte sig også til Danmark, der fik tilslutning fortrinsvis fra middelklassens unge, der søgte et alternativ til forældrenes materialisme og asociale adfærd bag "ligusterhækken".

I Danmark fik hippiebevægelsen sit musikalske udtryk gennem grupper som Steppeulvene og Alrune Rod. Teksten til Steppeulvenes *Til Nashet* fra 1967 er givet i kilde 77.

▼ Steppeulvenes LP "Hip" (1967).

Til Nashet

Min elskede nu er jeg kommet tilbage
 Fra et vanvittigt trip til det mellemste østen
 Jeg bringer guld fra moskeernes tage
 Og ædel silke fra middelhavskysten
 Jeg har blaffet ti tusinde kilometer
 Min tale er heftig som blæs på trompeter
 Lad mig knæle for din bestjernede fod
 Og gi' dig et lotus læbekys

Min elskede snus til min Afghan jakke
 Broderet med isblomster fra Gülhane
 Når vi har grinet så skal vi snakke
 Dit sorte hår drypper smukt fra din pande
 Det er svært at få vejret når man endelig ses
 Og bjæffer af lykke som små pekingesere
 Lad mig knæle for din bestjernede fod
 Og gi' dig et lotus læbekys

Min elskede når vi husker efter
 Hvad har vi så gjort at vi har det så herligt
 I arkivets stabler af hæfter

Hvisker blækket til arkene: "Jeg elsker dig kærligt"
 Ligesom liljer der vugger til ro på en mark
 Vil jeg plukkes af vinden der bor i din park
 Lad mig knæle for din bestjernede fod
 Og gi' dig et lotus læbekys
 Min elskede nu må jeg ile
 Vi har begge to masser af cirkler at se til
 Næste gang jeg trænger til hvile
 Ses vi igen og en dag vil jeg be' til
 At du vil gøre os fler' end vi er
 Himlen klæder de irgrønne bær
 Lad mig knæle for din bestjernede fod
 Og gi' dig et lotus læbekys

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Beskriv med egne ord, hvordan sangen forholder sig til samtiden.
- 2) Find sangen på Youtube, og hør den, mens du læser teksten. Hvilke udtryk er nye, og hvilke temaer afspejler hippiernes idealer?

Hippiebevægelsen i USA kaldte sig drop-outs og vendte sig dermed åbenlyst mod forbrugersamfundet. I stedet for materialisme kaldte hippierne på kærlighed mellem mennesker og sloganet *Make Love, Not War* kom til at spille en central rolle i bevægelsen. Også danske unge fandt inspiration i hippiernes fokus på mennesket frem for statussymboler. De ønskede at gå op imod forældrenes forstadskultur med kernefamilie og det passive liv foran fjernsynet. De ønskede at bryde ud af de almindelige familie- og samlivsformer og fandt sammen i bofællesskaber og kollektiver, hvor alle var lige meget værd og havde lige meget at sige.

Kollektiverne slog igennem i Danmark i langt højere grad end andre steder. Antallet af kollektiver steg fra cirka 25 i 1967 til 300 i 1971, og tallet steg gennem 1970'erne.

En af hippiebevægelsens alternative livsformer var den nedlagte kaserne på Christianshavn i København. Her grundlagde en gruppe boligløse unge i 1971 fristaden Christiania. Ønsket var at udleve hippie-utopien om et fredeligt, kollektivt samfund, hvor alle bidrog til fællesskabet. I begyndelsen gik det godt, og regeringen legaliserede Christiania ved at give området karakter af et socialt eksperiment i en periode på tre år.

▲ Dagligstue i et kollektiv på Christiania. 1972.

I 1976 besluttede folkettinget, at Christiania skulle ryddes, men beboerne protesterede, og sagen endte i Højesteret, der anerkendte, at staten havde ret til at nedlægge fristaden. Christiania har lige siden været en katebald mellem forskellige synspunkter og holdninger, men fristaden består fortsat.

Ole Grünbaum (1945-) var en del af den danske hippiebevægelse, og i **kilde 78** giver han sit bud på en anderledes samfundsindretning. Kilden er skrevet i 1970 og foregiver, at Grünbaum er statsminister og indretter det perfekte samfund.

Når jeg bliver statsminister

I de nye ministerier må man arbejde efter lyst og evner. Arbejdet opdeles efter interesser og ikke efter rang. Folket ansættes efter deres evne og vilje til at gøre noget (for andre). Og alle de ansatte oplæres i at samarbejde i grupper og i at forstå mennesker der ikke ligner dem selv. De må lære at staten skal være lige go overfor alle borgere uanset hvordan de opfører sig, for Staten skal være Stat for alle borgerne – og det er ikke Statens opgave at sige hva der er godt og ondt. Det må hver enkelt afgøre med sin egen samvittighed. Det er dét man har sådan en til [...] Statsapparatet må naturligvis være demokratisk. Hvis det ikke er det, vil den en dag svigte demokratiet, fordi en eller anden (lille) stærk gruppe har til-

kæmpet sig magten. At Staten er demokratisk, vil sige, at alle der arbejder i Staten er med til at bestemme hvordan arbejdet ska udføres. Når flere mennesker arbejder på det samme, må de samarbejde. Hvis én bestemmer over en hel masse, vil han måske lære meget, men de andre vil blive uselvstændige [...]

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvordan fremstiller forfatteren henholdsvis staten og demokratiet?
- 2) Kan du overføre forfatterens kritik af staten til andre dele af hans samfund?
- 3) Er forfatterens samfundskritik politisk funderet?

Studenteroprør

Den samfundskritik, der kom til udtryk i hippiebevægelsen, fik et mere direkte politisk indhold i studenterbevægelsen og i kampen mod USA's krig i Vietnam i anden halvdel af 1960'erne.

De studerende på det prestigefyldte amerikanske Berkeley University i Californien gennemførte i 1964 en række politiske aktioner vendt mod universitetets ledelse og mod samfundsrelaterede problemer som rasediskrimination og USA's stigende involvering i Vietnamkrigen.

I de efterfølgende år bredte oprøret sig til universiteter i hele den vestlige verden, og det kom til voldsomme konfrontationer med politiet i flere vestlige hovedstæder. I Paris i maj 1968 udviklede oprøret sig til borgerkrigslignende tilstande. Samme år kom studenteroprøret til Danmark.

Det begyndte på Psykologisk Institut på Københavns Universitet, hvor de studerende besatte lokalerne under parolerne "Bryd professorvældet". Budskabet om medindflydelse og boykot af undervisningen spredte sig hurtigt til landets øvrige universiteter i Odense og Århus. Studenterbevægelsen rejste krav om medbestemmelse og demokrati på deres uddannelse, de ville ikke længere finde sig i professorernes valg af indhold i undervisningen. De studerende ville have indflydelse på læseplaner og fagenes indhold.

▼ Aktivster fra teater-aktivistgruppen Solvogner anholdes under en protest ved den dansk-amerikanske venskabsfest i Rebild Bakker i 1976. Aktivisterne ankom bl.a. på heste klædt ud som indianere.

Bag studenternes krav om indflydelse på deres uddannelse lå en dybere samfundskritik. Studenterbevægelsen var delt i to, nogle ville et oprør, fordi de ønskede en modkultur og dermed ændringer på studierne, så uddannelserne blev mere tidssvarende. Andre tænkte oprøret på universitetet som et politisk oprør og begyndelsen til et nyt og anderledes samfund.

Universiteterne oplevede fra 1968 studenteraktiviteter præget af debatmøder, besættelser og demonstrationer rettet mod ledelsen.

Studenteroprøret medførte, at de studerende fik indflydelse på universiteternes styrelse og undervisningens tilrettelæggelse. De universitetsstuderendes oprør fik også betydning for det øvrige uddannelsessystem.

HF (Højere Forberedelseseksamen) blev grundlagt i 1968, og Det Frie Gymnasium blev oprettet i 1970 med den erklærede målsætning at videreføre idealerne fra studenteroprøret. Her skulle gymnasieeleverne tages med på råd både hvad angik ledelsen og undervisningens tilrettelæggelse. Det betød, at det traditionelle skel mellem lærer og elev blev nedbrudt.

De øvrige gymnasier rundtom i landet fulgte med, og bekendtgørelser og undervisningsvejledninger blev tilpasset de nye krav om elevernes medindflydelse. Der blev nedsat elevråd, og eleverne fik direkte indflydelse på undervisningen. Det moderne gymnasium har således trådt tilbage til ungdomsoprøret.

Vietnambevægelsen

Kendetegnende for de unge var en stillingtagen til samfundets og verdens tilstand, hvilket i sig selv var et opgør med det, de unge opfattede som forældrenes passivitet.

De unges politiske engagement kom typisk ikke til udtryk ved partipolitisk arbejde, men i bevægelser, der havde specifikke problemer som kerneområde. Uløseligt knyttet til studenternes oprør var den amerikanske krig i Vietnam, der for alvor udviklede sig i anden halvdel af 1960'erne.

Krigen handlede om, at USA var gået i krig for et korrumpet sydvietnamsk styre, der bekæmpede en folkeligt forankret modstandsbevægelse, der fik hjælp fra det kommunistiske Nordvietnam. Amerikanerne så det som en del af den aggressive kommunistiske ekspansion i verden, mens mange vietnamesere så det som en kamp for uafhængighed og selvstændighed.

Når krigen i Vietnam fik så stor betydning for ungdomsoprøret, hang det sammen med, at mange unge så USA som en imperialistisk stormagt, der gik i krig mod et lille fattigt land i Sydøstasien. Ifølge dem afslørede krigen den internationale udbytning, hvor de rige ilande udnyttede de fattige ulande.

I USA udviklede protesterne mod Vietnamkrigen sig ofte til sammenstød med politiet, og selv om det gik lidt fredeligere til herhjemme, endte flere demonstrationer også med kampe mellem demonstranter og politi, blandt andet ved den største Vietnamdemonstration, 27. april 1968, hvor cirka 30.000 mennesker deltog. Hovedparolerne var "Bekæmp den amerikanske imperialisme" og "USA ud af Vietnam – Danmark ud af NATO".

▼ Studenten og aktivisten Finn Ejnar Madsen overtager ved Københavns Universitets årsfest i 1968 talerstolen fra rektor, professor Mogens Fog, for at kritisere universitetets rolle i classesamfundet.

▲ Flower power-design, 1967.

Der skete en stigende politisering af Vietnambevægelsen, og flere revolutionære socialistiske partier tog efter 1967-1968 aktiv del i arbejdet. Det splittede på mange måder bevægelsen, sådan som det også var tilfældet med mange andre protestbevægelser.

Den seksuelle revolution

I takt med kvindernes ændrede rolle i samfundet fra hjemmegående til udearbejde, skete der indskrænkninger i familiens funktioner. Den samfundsmæssige ændring kom til at betyde, at mange unge søgte deres identitet hos andre unge frem for hos forældrene. Det betød samtidig, at forældrene ikke som tidligere kunne kontrollere de unges seksuelle aktiviteter.

Frem til midten af 1960'erne var det ikke almindeligt, at man havde sex før ægteskabet, og skete det, kunne det oftest gå ud over kvinden, der kunne blive stemplet som "let på tråden" eller stå alene med uønsket graviditet. Det ændrede sig i 1960'erne, hvor sex blev naturligt i de unges parforhold. Den friere seksuelle praksis blev understøttet af reklamer og moden, der havde seksuelle undertoner.

Der var tale om en glidende proces, og ændringerne blev da også mødt af protester, der mente, at den løsslupne moral var gået alt for vidt. Men langsomt blev love og forordninger tilpasset de nye tider, som det for eksempel var tilfældet med indførelsen af p-pillen i 1966 og fri abort i 1973.

At der skete en ændring i samfundets syn på sex, og den skiftende seksualmoral, kom også til udtryk i synet på homoseksualitet, hvilket afspejles i den obligatoriske seksualundervisning i folkeskolen, der blev indført i 1971 (før 1971 kunne forældre fritage barnet). **Kilde 79** er uddrag af vejledning i seksualundervisning i folkeskolen fra henholdsvis 1961 og 1971. Uddragene handler om synet på homoseksualitet.

Kilde 79

Seksualvejledning i folkeskolen

[Vejledning 1961]

Homoseksualitet er den seksuelle afvigelse, som har størst mulighed for at gribe ind i de unges liv på uheldig måde. Det antages, at der her i landet er hen imod 100.000 voksne med homoseksuelle tilbøjeligheder.

Nogle homoseksuelle lever sammen to og to og finder, at den måde at leve på for dem giver store menneskelige værdier. Disse mennesker passer sig selv og skal have lov til at være i fred. De mødes dog ofte med mistro og kan være ulykkelige over, at de ikke føler sig i stand til at dreje deres kønslust imod et menneske af modsat køn.

Andre homoseksuelle er derimod interesserede i at komme i kontakt med helt unge. De kan ofte gøre tilnærmelser så stilfærdigt og venligt, at den unge kun regner med at have fået en ven. Er den unge psykisk ude af balance, føles venskabet måske så værdifuldt, at det ofte bliver for sent at melde fra, når den homoseksuelle forsøger kønslige tilnærmelser. [...] Det er nødvendigt omgående at ophæve et sådant venskab [...] Den unge må i stedet aktiveres til at finde jævnaldrende kammerater af begge køn at komme sammen med. Den unge må også stærkt tilskyndes til at finde frem til gode interesser for eksempel indmelde

sig i en af de anerkendte ungdoms- og sportsforeninger. I disse foreninger er der ret stor sikkerhed mod homoseksuelle, da foreningerne i samarbejde med politiet har oprettet et sortlistekartotek.

[Vejledning 1971]

Omtalen af homoseksualitet må ske på en sådan måde, at den kan være til hjælp for de ganske få drenge eller piger, der er i udvikling mod en ren homoseksuel indstilling. De må indirekte hjælpes til at kunne acceptere deres indstilling, så de kan fornemme, at de på ingen måde er udelukket fra et udbytterigt liv. Omtalen må desuden sigte mod at afsvække den diskriminerende fordømmelse og intolerance, som ofte forekommer, og som allerede i disse aldersklasser kan være under udvikling, mod homoseksuelle af begge køn.

Rødstrømperne

I 1970 opstod rødstrømpebevægelsen, der, inspireret af de amerikanske Red Stockings, kæmpede for at bevidstgøre kvinderne om den fortsatte undertrykkelse og mangel på ligestilling mellem kønnene. De gamle kønsroller skulle nedkæmpes, og kvinderne skulle ikke længere kun ansues som sexobjekter for manden.

De første rødstrømpe-demonstrationer fandt sted i 1970, hvor kvinderne gjorde opmærksom på, at de kun tjente 80 procent i forhold til mænds løn og derfor også kun ville betale 80 procent af priserne på eksempelvis en busbillet. Ved andre demonstrationer gjorde kvinden op med modeindustrien og deres kvindeidealer. Kvinderne smed bh'en, og makeuppen blev smidt i skraldespanden.

De første år var præget af fremgang og søstersolidaritet, hvor mange forskellige grupper af kvinder støttede rødstrømpernes sag. I 1971 blev der afholdt sommerlejr kun for kvinder på Femø, der senere blev til Femølejren, og rundt om i landet blev der oprettet kvindegrupper. I København blev Grevinde Danner Stiftelsen oprettet som det første krisecenter for kvinder.

Kernen i rødstrømpebevægelsen bestod af en lille gruppe, fortrinsvis unge kvinder, men den havde stor gennemslagskraft og kom til at fylde i medierne. Der er ingen tvivl om, at rødstrømpebevægelsen satte gang i en kønssrolledebat og var med til at ændre normerne for kønnene, ikke mindst med hensyn til arbejdsfordelingen i hjemmet.

Igennem 1970'erne mistede rødstrømperne som bevægelse noget af den brede opbakning og gennemslagskraft, som de havde i begyndelsen af årtiet. En del af dette skyldtes, at der skete en radikaliserings hen imod en dybere

Endvidere må det nævnes, at både piger og drenge især i ungdomsperioden kan være usikre med hensyn til deres kønsrolle, og at de eventuelt også kan opleve en homoseksuel betagelse, men at dette ikke nødvendigvis indebærer en senere udvikling mod homoseksualitet. Biseksualitet må også berøres.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvordan ser de to vejledninger på homoseksualitet, og hvad vejleder de til at man gør med hensyn til at undervise eleverne i homoseksualitet?
- 2) Kan du ud fra kapitlet forklare, hvorfor synet på homoseksualitet ændrer sig?
- 3) Prøv at skrive et afsnit om homoseksualitet for en seksualvejledning til folkeskolen i 2020'erne?

▲ Rødstrømpeaktion på Strøget i København.

samfundskritik, sådan som det også var tilfældet med hippiebevægelsen. I 1975 lancerede rødstrømperne sloganet ”Ingen kvindekamp uden klassekamp”, der viste den øgede politisering, der knyttede kvindekampen til socialismens klassekamp, hvilket fik nogle kvinder til at tage afstand fra rødstrømperne.

I dag står vores bevidstgørelse om kvindens stilling i samfundet på skuldrene af den kvindekamp, der fandt sted for et halvt århundrede siden. Danske kvinder er nået langt, ikke mindst i hjemmet, men der er fortsat ikke ligestilling på arbejdsmarkedet, hvor kvinder får mindre løn end mændene for det samme arbejde og kvinderne er fortsat underrepræsenteret i erhvervslivets top. De seneste års Metoo-bevægelse er et godt eksempel på, at kvindesagen fortsat er et væsentligt debattemne i vores samfund, men som også har bredt sig ud til andet end kun kvindesagen, blandt andet rettigheder til LGBT (lesbiske, bøsser, biseksuelle og transpersoner).

MODOPRØR

Politisk kom der en modreaktion på ungdomsoprøret, og det skete i forbindelse med folketingsvalget i 1973, hvor tre nye partier fik stor vælgertilslutning med politiske programmer rettet mod tidens tendenser og det samfund, der var vokset frem i 1960'erne.

I et tv-program i 1971 om skat og legal skatteunddragelse var en af de medvirkende advokat og skatteekspert Mogens Glistrup. Han var inviteret i studiet for at forklare om oprettelse af aktieselskaber, men interviewet tog pludselig en overraskende drejning, der gjorde Glistrup kendt i hele Danmark. Glistrup afslørede, at han ved hjælp af skattetænkning ikke betalte indkomstskat, og opfordrede andre til at gøre det samme. **Kilde 80** er et lille uddrag af tv-interviewet 30. januar 1971.

Mogens Glistrup-interview

Glistrup: Jeg forsøger at betale den skat, som jeg synes det er ønskeligt at betale, jeg har ikke tallene på mig her, men jeg finder afgjort, at der er grund til at rose de mennesker, der betaler mindst, og fordømme de mennesker, der betaler mest i skat. Skal vi sige det på en måde, at det at være skattesnyder, det er en farlig ting, fordi man løber nogle vældige risikoer for at få sig en ordentlig kølle oven i hovedet, men skattesnyderen i dag er at sammenligne med jernbanesabotøren under besættelsen. De gør et farligt job, men de gør et fædrelandsnyttigt job.

Arbejdsspørgsmål:

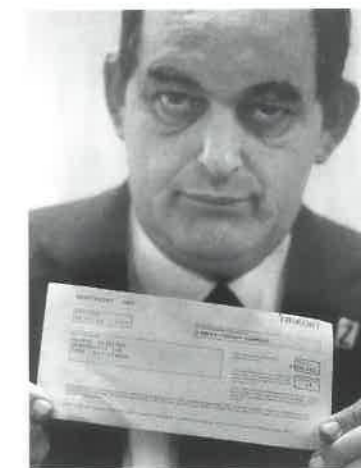
- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.
- 2) Hvordan ser Glistrup på samfundet, og hvad er hans medicin?
- 3) Hvorfor sammenligner han med jernbanesabotagen under besættelsen?

Mogens Glistrup dannede senere, i 1972, Fremskridtspartiet og ved folketingsvalget i 1973 fik partiet helt sensationelt 28 mandater og blev landets næststørste parti. Fremskridtspartiet var en liberalistisk protestbevægelse uden det store forkromede politiske program, men derimod med én toneangivende mærkesag, nemlig at få skatterne ned – på samme måde som protestbevægelserne i 1960'erne også havde haft få, men markante mærkesager.

Fremskridtspartiet var en enmandshær båret frem af partistifteren Mogens Glistrup og var repræsenteret i Folketinget fra 1973 til 1999, hvor det mistede indflydelse og med tiden ændrede politisk karakter til et indvandrekritisk og nationalistisk parti. Udbrydere fra Fremskridtspartiet dannede i 1995 Dansk Folkeparti.

Kristeligt Folkeparti var ligeledes et protestparti, oprettet i protest mod den borgerlige VKR-regering, som havde indført fri abort og ophævet forbuddet mod pornografi. Det tredje nye parti var Centrum-Demokraterne

▼ Mogens Glistrup (1926-2008) viser sit skattekort.

(CD), der blev dannet af den tidligere socialdemokrat Erhard Jakobsen i protest mod Socialdemokratiets venstredrejning.

Der er flere forklaringer på, hvorfor dette politiske modoprør slog igennem i 1973 og ændrede det politiske liv. Før jordskredsvalget, som valget i 1973 er blevet kaldt, gik 90 procent af stemmerne til et af de fire gamle partier: Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Venstre og Konservative Folkeparti. De gamle partier repræsenterede i høj grad bestemte erhverv, for eksempel bønderne i Venstre, de selvstændigt erhvervsdrivende i Konservative, akademikere og skolelærere i Radikale Venstre, og arbejderne i Socialdemokratiet. Disse gruppetilhørsforhold mistede betydning for vælgerne, og mange så i de nye protestpartiers mærkesager noget, som rørte dem. Fjernsynet spillede også en rolle, her kunne stadig flere vælgere følge de politiske debatter, og det var netop her, Mogens Glistrup var blevet landskendt.

Det politiske samarbejde blev med de nye partier vanskeligere og lagde fundamentet til smalle mindretalsregeringer. Fra 1975 til 1982 blev landet ledet af skiftende socialdemokratiske mindretalsregeringer under ledelse af Anker Jørgensen (1922-2016).

Oliekrisen

Opgangstider og de glade tresseres økonomiske boom sluttede i 1973, da en økonomisk krise skyldede ind over den industrialiserede verden, herunder Danmark. Krisen var sat i gang af store prisstigninger på olie, der medførte virksomhedslukninger og arbejdsløshed.

Olie var blevet Danmarks og den vestlige verdens hovedenergikilde, der afløste koks som opvarmning af boligen, og der kom flere og flere biler, der brugte benzin som brændstof. Det gav de olieproducerende lande, der var samlet i OPEC, stor magt. I 1973 flerdoblede OPEC prisen på råolie, hvilket betød en kraftig forværrelse af **betalingsbalancen**. Der blev iværksat bilfrie søndage for at spare på benzinen, og husene blev bedre isoleret.

Den økonomiske vækst i 1970'erne blev begrænset, men den offentlige sektor voksede fortsat, og i perioden fra 1973 til 1983 steg antallet af offentligt ansatte fra 500.000 til 750.000. I samme periode steg arbejdsløsheden til over 200.000, og det fik udgifterne til det offentlige til at stige kraftigt. Den socialdemokratiske regering ville ikke finansiere udgifterne ved at sætte skatterne op, så i 1980 var der et stort underskud på statens budget og på betalingsbalancen.

Modernisering

I 1982 valgte den socialdemokratiske regering at gå af uden at udskrive folketingsvalg. Krisen igennem 1970'erne havde bidt sig fast, og arbejdsløsheden blev ved med at stige. Danmark havde haft underskud på betalingsbalancen siden begyndelsen af 1960'erne, der var et resultat af, at skatterne ikke alene kunne finansiere velfærdsstaten. Det havde ikke været det store

problem at låne til udbygningen af velfærdsstaten, da det gik godt, men da krisen satte ind i 1970'erne, steg underskuddet på betalingsbalancen, gælden til udlandet voksede, og renterne var enorme. Når Socialdemokratiet ikke satte ind med en økonomisk kur, der skulle få betalingsbalancen og udlandsgælden ned, hang det sammen med, at det ville ramme de socialdemokratiske kernevælgere. I 1982 gav den socialdemokratiske statsminister Anker Jørgensen op og overlod nøglerne til Statsministeriet til de borgerlige.

Fra 1982 til 1993 blev Danmark styret af en borgerlig regering under ledelse af den konservative Poul Schlüter (1929-2021). Den borgerlige regering blev kaldt firkløverregering, fordi den bestod af fire partier. Foruden de konservative var det Venstre, CD og Kristeligt Folkeparti, altså to af protestpartierne fra jordskredsvalget i 1973.

Schlüter-regeringen fik lavet et genopretningsprogram som et liberalt alternativ til den socialdemokratiske model. Målet var at indskrænke den offentlige sektor og de offentlige udgifter, samt ændre den offentlige sektors struktur, så man kunne udføre opgaverne på en ny og mere effektiv måde. Det kom til udtryk i regeringens moderniseringsprogram fra 1983 (kilde 81).

▲ Poul Schlüter (1929-2021).

▲ Oliekrisen i 1973 betød at der kom rationeringer på olie og petroleum, som blev brugt til at varme lejligheder op med.

Betalingsbalancen: En opgørelse af samtlige betalinger mellem et land og udlandet i det forløbne år.

Kilde 81

Modernisering af den offentlige sektor

Det er regeringens håb, at moderniseringsprogrammet med dets vægt på moderne ledelsesprincipper og nye styrings- og organisationsformer vil bidrage til at stoppe den hidtidige opdrift i de offentlige budgetter.

Den offentlige sektor bliver ofte kritiseret for at være for bureaukratisk, for dyr og for lidt serviceorienteret. De offentlige institutioner på social- og sundhedsområdet kritiseres for at være for dyre i drift og for at umyndiggøre klienterne. Reguleringen af borgere og virksomheder kritiseres for at være uforståelig og unødigt stram. På nogle områder er der kødannelse, som giver alt for lang ventetid for borgere og virksomheder. Somme tider kan det – på grund af uhenigtsmæssige åbningstider – være vanskeligt blot at komme i forbindelse med offentlige myndigheder.

Det er sjældent viljen hos de enkelte offentligt ansatte til at yde en god service, der mangler. Det karakteristiske er et stærkt menneskeligt og professionelt engagement. Problemerne ligger som oftest i de

rammer i form af regler, procedurer og administrative systemer, som vi har bygget op. Moderniseringsprogrammet skal medvirke til at skabe bedre muligheder for, at ledere og medarbejdere kan komme til at gøre en indsats og bidrage med nye initiativer og ideer. [...]

Hovedelementerne i moderniseringsprogrammet er:

- decentralisering af ansvar og kompetence
- markedsstyring, friere forbrugsvalg og ændrede finansieringsmekanismer
- bedre publikumsbetjening og regelforenkling
- leder- og personaleudvikling
- øget anvendelse af ny teknologi [...]

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.

Moderniseringen af den offentlige sektor blev en af Schlüter-regeringens mærkesager 1982-1993.

Det var moderniseringsprogrammets mål, at borgeren skulle i centrum, og man skulle gøre op med "skrankepavementalteten". Nu skulle der ses på, om andre end det offentlige kunne udføre opgaverne billigere og bedre, og det offentliges servicemonopol blev nu udfordret af udliciteringer og privatisering af opgaverne. Derudover skulle regler og detailstyring erstattes af mål- og rammestyring og decentralisering. Tanken var, at politikerne udstak målene og definerede rammerne for den enkelte offentlige institution, men at ansvaret lå lokalt.

Inspirationen til den nyliberale kurs kom fra udlandet, særligt fra Storbritannien, hvor den konservative Margaret Thatcher blev premierminister i 1979 og straks satte gang i en liberal privatisering af det engelske samfund. Inspirationen kom også fra USA, hvor man i 1980 havde valgt den konservative republikaner Ronald Reagan som ny præsident. Den optimisme og håb, som Reagan skabte i USA, forplantede sig også i Europa, hvor nyliberale regeringer kom til magten, og skabte en tidsånd, hvor individualismen vandt frem på bekostning af kollektivismen.

Den borgerlige regering tog også livtag med underskuddet på betalingsbalancen og den enorme udlandsgæld med den såkaldte kartoffelkur i 1986, der gik ud på at begrænse det lånefinansierede forbrug ved at gøre det dyrere at optage forbrugslån. Forbruget og importen faldt, og i 1989 var der for første gang i 30 år overskud på betalingsbalancen.

Resultatet af den borgerlige regerings moderniseringspolitik blev, at den offentlige sektor steg til 800.000 ansatte, altså minimalt sammenlignet med i 1970'erne, og mange modtagere af overførselsindkomster oplevede et fald i reallønnen.

Tidsånden

Den nyliberale optimisme fra især USA skyllede også ind over Danmark og var med til at tegne tidsånden i 1980'erne. Som i 1960'erne blev det også i 1980'erne ungdommen, der førte an, og det var blandt dem, tidsånden tydeligst kom til udtryk.

I modsætning til 1968-generationens oprør, der blev tegnet af den politiske venstrefløj, blev 1980'erne en modkultur, der blev skabt på den politiske højrefløj. Her var det især Konservativ Ungdom, der tegnede billedet. De var et ungdomsparti i kraftig vækst og med cirka 13.000 medlemmer, og selv om de derved var en meget lille del af den danske ungdom, så gik de forrest i opgøret mod kollektivismen. I stedet skulle man fremme individualiseringen og stræbe efter personlig succes, helst i erhvervslivet med rigdom og glamour.

Selv om langt fra alle unge var KU'ere, så forplantede livsstilen sig til mange unge, hvor det handlede om et finpudset ydre, hvor intet var overladt til tilfældighederne. Det gjaldt om at stræbe efter egen lykke og livet som

▼ Ungt par på cafe og natklub Krasnapolsky i København, 1984.

yuppier – Young Urban Professionals.

Yuppierne var også den unge generations opgør med kulturen fra ungdomsoprøret i 1968. Det var et opgør med fællesskabet og kollektivismen, mod skolelærernes "rundbordspædagogik" og forkærlighed for gruppearbejde, for ikke at nævne de slidte cowboybukser og det lange hår. Yuppierne gik i Lacoste-poloshirts, stramme nederdele og skjorte og læderslips. De besøgte de nye moderne cafeer, der på kort tid udkonkurrerede de gamle værtshuse, eller gik i fitnesscentre, der skød op alle vegne for at sikre individets selv-promovering. Der var milevid afstand til 68-oprørernes værdier og idealer, og kritikken af kapitalismen og materialismen mistede pusten i 1980'erne. Nu kunne smarte forretningsfolk, der tjente mange penge, være forbilleder for de unge.

Det var dog ikke alle unge, der delte de idealer og værdier, der kom til udtryk i yuppie-kulturen.

Bz'erne som ungdomskultur

En modkultur til yuppierne var bz'erne, der blev den diametrale modsætning til den pæne borgerliggørelse, som man fandt hos eksempelvis KU'erne. Bz-bevægelsen var en broget skare af unge, som i 1980'erne besatte tomme ejendomme og boede i dem, indtil politiet smed dem ud.

Bz'erne blev et udbredt københavnerefænomen og havde lighedspunkter med slumstormerne, der var boligløse unge i 1970'erne. Kollektivismen fra 1968 var også en del af bz-bevægelsen, der tilhørte den politiske venstrefløj, men i øvrigt tog afstand fra den teoretiske marxisme. Bz'erne var drevet af stor handlekraft og spontanitet, og en høj grad af anarki, hvor det handlede om at agere her og nu, hvilket blandt andet kom til udtryk i punk-bevægelsen i slutningen af 1970'erne.

Selv om bz'erne ikke var en veldefineret politisk gruppering, var det, der bandt den sammen, ønsket om at leve frit og gå op imod autoriteterne og det etablerede samfund. I modsætning til KU'erne, der ønskede individualisering inden for en traditionel ramme, så ønskede bz'erne kollektivismen inden for utraditionelle rammer.

▲ Yuppie-ikonet Klaus Riskær Petersen med Anne Mette Riskær Petersen i deres store Strandvejsvilla, september 1989.

▲ BZ-bevægelsen vendte sig både imod yuppie-kulturens individualisme, men også imod hippiernes dyrkelse af fred og harmoni. En af bz-bevægelsens højdepunkter var besættelsen af et hus i Ryesgade på Østerbro i København. Episoden, der fandt sted i 1986, udviklede sig til nærmest borgerkrigs-lignende tilstande, da bz'erne barrikaderede hele området omkring huset.

Det hele begyndte med de københavnske unges krav om et ungdomshus, og da kommunen igen og igen afviste, besatte de i 1981 den nedlagte brødfabrik Rutana, og kort efter besatte de endnu en fabrik. Politiet stormede hurtigt begge fabrikker under voldsomme kampe. Herefter udviklede det sig, og i 1982 fik de unge et ungdomshus på Jagtvej 69 i København. Da overborgmesteren mødte frem for at indvie ungdomshuset, gjorde bz'erne ham til grin og kastede vand efter ham.

I løbet af 1980'erne skiftede bz-bevægelsen karakter til en modkultur mod det etablerede, kapitalistiske samfund. Kritikken favnede bredt og strakte sig fra kritik af det hvide apartheidstyre i Sydafrika til at kaste æg på den konservative statsminister Poul Schlüter. På et tidspunkt var der dele af bz-bevægelsen, der flirtede med terrorgruppen Rote Armee Franktion i Vesttyskland, uden at det dog udviklede sig til egentlige terrorhandlinger i Danmark. Bz-bevægelsen definerede sig mere og mere som "autonome", altså nogle, der stod uden for det etablerede samfund, og det blev under det navn, de fortsatte deres aktiviteter ind i 1990'erne, blandt andet ved urolighederne på Nørrebro 18. maj 1993 i forbindelse med en EU-afstemning, hvor politiet trak våben mod de voldelige unge.

Danmark og EU

Danmark blev optaget i EF, som EU hed tidligere, i 1973. I de første mange år var der en del modstand mod det europæiske samarbejde. I dag er Danmark en integreret del af EU, og der er ikke længere mange modstandere af det europæiske samarbejde og Danmarks medlemskab af EU. Danmark har fundet en formel for samarbejdet gennem en række nationale kompromiser, der blandt andet betyder, at vi står uden for det monetære samarbejde og anvendelsen af euro som fælles mønt. Godt nok ser de fleste danskere sig som europæere og som en del af det europæiske samarbejde, men der er grænser for, hvor langt mange danskere ønsker sig den europæiske integration.

Fra 1985 begyndte processen hen imod omdannelsen af EF til også at omfatte et politisk samarbejde. I 1991 underskrev de 12 EF-lande Maastricht-traktaten, der markerede et væsentligt skridt hen imod en politisk, monetær og militær union. EF skulle nu hedde EU. En række nye områder som uddannelse og folkesundhed blev inddraget i samarbejdet, flere sager skulle afgøres ved flertalsafgørelser i ministerrådet, og parlamentet fik større beføjelser. Endelig ville man i tre faser arbejde sig frem til en økonomisk og monetær union (ØMU) med fælles mønt (euro).

I Danmark skulle tilslutningen afgøres ved en folkeafstemning, som fandt sted den 2. juni 1992. Siden 1986 syntes den almene holdning til EF at være blevet mere positiv, og det endte med, at også Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet anbefalede et ja, mens alene SF og Fremskridtspartiet sagde nej, idet de dog understregede, at det kun var til unionen og ikke til EF.

Til alles overraskelse stemte 50,7 procent nej til Maastricht-traktaten, som Danmark derefter ikke kunne tiltræde. De fleste folketingspolitikere måtte erkende, at der var et alvorligt troværdighedsproblem, når et stort flertal i folketinget blev underkendt af folkets flertal, og der blev givet utallige forklaringer på det chokerende afstemningsresultat. Også i andre lande skabte det udvidede samarbejde uventet folkelig modstand – i Frankrig gav en folkeafstemning således kun 51 procent ja til Maastricht-traktaten.

Alle politiske partier undtagen Fremskridtspartiet fandt nu sammen i det såkaldte "nationale kompromis", som ved "fire forbehold" skulle bevare Danmark som EU-medlem, men holde landet uden for visse dele af Maastricht-traktatens forpligtelser. Danmark ville ikke sætte unionsborgerskab i stedet for dansk statsborgerskab og ville ikke deltage i ØMUens 3. fase, hvor euroen skulle rulles ud i medlemslandene, i fælles forsvarspolitik og i det retlige samarbejde. Efter nogen debat blev det accepteret af de øvrige EU-lande, og ved en ny folkeafstemning i maj 1993 blev det vedtaget med 57 procent ja-stemmer.

Afstemningsresultatet udløste et voldsomt oprør med de autonome miljøer i forreste linje. Her blev der kastet med brosten mod politiet, som til sidst trak deres våben og skød mod demonstranterne.

▲ Avisforsider dagen efter, at et flertal havde stemt nej til Maastricht-traktaten i juni 1992.

▲ Afstemningsresultatet 18. maj 1993 udløste et voldsomt oprør med de autonome miljøer (se side 268) i forreste linje. Her blev der kastet med brosten mod politiet, som til sidst trak deres våben og skød mod demonstranterne.

den økonomiske og monetære union (EMU), som Danmark stod uden for på grund af vores forbehold i 1993, ønskede den danske regering og et flertal i folketinget at få det danske forbehold ophævet og hoppe med på vognen, der skulle munde ud i en fælles europæisk valuta (euro). Der blev endnu en gang udskrevet en folkeafstemning, der endte med, at danskerne ønskede at fastholde forbeholdet og ikke være en del af euro-samarbejdet, men afstemningen var tæt: 53 procent mente, at man skulle bevare forbeholdene.

De østeuropæiske lande, der under den kolde krig havde udgjort den kommunistiske østblok, og som i 1990'erne havde været igennem en vanskelig omstillingsproces fra et kommunistisk, planøkonomisk samfund til et samfund med privatkapitalisme og parlamentarisk demokrati, stod nu i kø for at blive medlem af EU.

Ved et EU-topmøde i København i 2002 blev man enige om betingelserne for optagelse af ti nye lande, der alle blev medlemmer i 2004. Samme år vedtog man en ny EU-forfatning, der både fremmede unionsbestræbelserne og regulerede styrkeforhold og afstemningsregler i Kommissionen, parlamentet og ministerrådet efter den voldsomme udvidelse. Denne forfatning skulle efter planen godkendes af de enkelte medlemslande og derefter træde i kraft i 2006. Imidlertid blev forfatningen forkastet af et markant flertal ved folkeafstemninger i Frankrig og Holland i 2005. Et revideret forfatningsudkast (Lissabontraktaten) blev vedtaget i 2007, og efter at være blevet ratificeret af alle medlemslande trådte den i kraft i 2009.

Med Amsterdamtraktaten i 1997 og Nicetraktaten i 2000 blev der gennemført en række strukturelle ændringer af EU. Parlamentet fik igen udvidet sine beføjelser, flere sager kunne afgøres ved flertal i ministerrådet, og beslutningsproceduren i ministerrådet blev ændret. Et væsentligt problem drejede sig om magtforholdet mellem store og små medlemslande.

Da EU nærmede sig forhandlingerne om

Den parlamentariske praksis

Den borgerlige regering kom gentagne gange i den lidt underlige situation, at der blev skabt et flertal uden om regeringen, hvilket betød, at den politik, som regeringen førte, i virkeligheden var oppositionens politik.

I 1983 besluttede NATO at stille nye raketter op i Europa for at presse Sovjetunionen til nedrustningsforhandlinger. Den borgerlige regering støttede beslutningen, men det alternative flertal uden om regeringen pålagde udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen at tilføje en fodnote, der krævede flere forhandlinger, inden raketterne blev opstillet.

Der er ikke noget unaturligt i, at en regering får et flertal imod sig, men det var almindelig praksis, at oppositionen tvang regeringen til at gå af, eller at regeringen opfattede det som et mistillidsvotum og selv valgte at gå. Når det ikke skete med den danske fodnotepolitik (og i andre sager), var det fordi Det Radikale Venstre støttede regeringens økonomiske genopretningsprogram og ikke ønskede at vælte regeringen til fordel for en socialdemokratisk regering. Omvendt ønskede regeringen ikke at afgive magten, til trods for at den måtte gennemføre love og beslutninger, som den var imod.

Tamilsagen

I 1960'erne og 1970'erne var der blevet inviteret gæstearbejdere fra Tyrkiet og Jugoslavien til Danmark på grund af mangel på arbejdskraft. I 1980'erne var de fremmede, der kom til Danmark, primært politiske flygtninge, der var flygtet fra områder med krig. Særligt en gruppe tamilske flygtninge fra Sri Lanka kom til at få stor indenrigspolitisk betydning i Danmark og blev indirekte anledning til K-V-regeringens fald i januar 1993.

Ifølge dansk lov har en person, der har fået opholdstilladelse i Danmark, ret til familiesammenføring, det vil sige at få sin nærmeste familie med til landet. I 1987 besluttede den konservative justitsminister, Erik Ninn-Hansen, at se bort fra ansøgninger om tamilske familiesammenføringer formodentlig med det mål at standse flygtningestrømmen. Et flertal i Folketinget mente, at ministeren havde handlet i modstrid med ministeransvarsloven, og regeringen nedsatte en undersøgelseskommission.

I januar 1993 blev Tamilrapporten offentliggjort, og den pegede på, at justitsministeren havde omgået loven, også andre politikere og embedsmænd i ministerierne fik kritik, og statsminister Schlüter mente, at rapporten var så belastende for regeringen, at han valgte at gå af uden at udskrive valg.

Folketinget besluttede at anlægge en rigsretssag imod Ninn-Hansen. Rigsretten, der er en særlig domstol, der kan dømme ministre, havde ikke været i brug siden 1910, og i 1995 afsagde den dom over Ninn-Hansen. Den tidligere justitsminister blev idømt 4 måneders betinget fængsel for at have overtrådt ministeransvarlighedsloven.

▼ Erik Ninn-Hansen (K) møder frem i Rigsretten i forbindelse med Tamilsagen.

▲ Poul Nyrup præsenterer sin første regering i 1996. Hvordan er fordelingen mellem mandlige og kvindelige ministre - sammenlign med vores nuværende regering.

Mod et nyt årtusinde

Efter Schlüter-regeringens afgang i 1993 dannede socialdemokraten Poul Nyrup Rasmussen (1943 -) en flertalsregering bestående af socialdemokrater, radikale, CD og Kristeligt Folkeparti. Ved valget året efter blev regeringen dog svækket og måtte fortsætte som mindretalsregering uden Kristeligt Folkeparti, der røg ud af Folketinget. Ved samme valg kom et helt nyt parti i Folketinget. Enhedslisten var en sammenslutning af en række små venstre-fløjspartier, der efter Berlinmurens fald i 1989 var blevet mere grønne end røde og nu lagde mere vægt på græsrodsbevægelsernes mærkesager om eksempelvis klima og miljø end på socialistiske visioner.

I 1995 var Fremskridtspartiet, der havde sin storhedstid i 1970'erne, ved at falde helt fra hinanden i interne stridigheder om et politisk program, der passede til de moderne tider. En gruppe under ledelse af Pia Kjærsgaard brød ud og dannede Dansk Folkeparti, der markerede sig på to hovedprogrammer: modstand med EU og mod indvandring.

Folketingsvalget i 2001 markerede et politisk ryk til højre og en ny tidsånd. Venstre blev landets største parti og dannede regering sammen med Det Konservative Folkeparti under ledelse af Venstre-formanden Anders Fogh Rasmussen (1953 -) som statsminister. I forhold til den borgerlige Schlüter-regering var forholdene byttet om: Dengang var Konservative det store parti, men nu var det, takket være interne stridigheder, klart i mindretal i forhold til Venstre. Regeringen fik støtte af Dansk Folkeparti, der fik stor vælgertilslutning særligt på grund af deres hårde retorik i indvandrerdebatten. Selv om Det Radikale Venstre også havde fremgang, mistede partiet sin sædvanlige indflydelsesrige rolle som tungen på vægtskålen i dansk politik.

DIN DANMARKSHISTORIE

I dette afsluttende afsnit af *Vores danmarkshistorie* kigger vi nærmere på perioden fra 2000 og frem til i dag, det vil sige, vi slutter med at se på din levetid og det samfund, som du er en del af.

Er velfærdsstaten i krise?

I 1993 udgav Anders Fogh Rasmussen en debatbog, der hed *Fra socialstat til minimalstat*, der var et liberalistisk frontalangreb på velfærdsstaten. Ifølge Anders Fogh Rasmussen tog velfærdsstaten ansvaret fra borgerne og gjorde dem til passive klienter i et stort statsstyret bureaukrati. Alternativet, mente han, var en minimalstat, hvor staten havde begrænsede funktioner, og hvor markedskræfterne styrede. Selv om mange borgerlige var enige i Anders Foghs kritik af velfærdsstaten, så fik den aldrig den store folkelige tilslutning, hvilket Fogh også måtte konstatere, da han blev statsminister i 2001.

Skal man gøre status over velfærdsstaten ved årtusindskiftet, må konklusionen være, at den har været en succes i den forstand, at det store flertal af befolkningen og de politiske partier ikke ønsker den væsentligt ændret.

Men velfærdsstaten er udfordret, hvilket vi tydeligt ser i dag, for problemet er blandt andet, hvordan man skal finansiere de udbredte krav om endnu mere velfærd, i takt med at samfundet og dermed befolkningen udvikler sig og stiller nye krav.

En af udfordringerne er, at befolkningsudviklingen i de første årtier af det nye århundrede har betydet, at pensionister udgøre en stadig større del af befolkningen. Denne "ældrebyrde" er dyr, og pensionisterne, der har været med til at opbygge velfærdsstaten, kræver deres ret. I Danmark kan du gå på pension og få din folkepension, fra du er 67 år, men siden 1979, hvor arbejdsløsheden var høj, har det været muligt for borgere, der var fyldt 60 år, at gå tidligt på pension og få efterløn. Idéen med efterlønnen var, at nedslidte ældre skulle udtræde af arbejdsmarkedet og overlade deres arbejde til yngre kræfter.

Efterlønnen blev i 1990'erne så populær, at op mod 30 procent af de 60-65-årige valgte at fratrage arbejdsmarkedet og gå på efterløn. Det var samfundsøkonomisk dyrt, og det betød samtidig, at mange højt kvalificerede forlod arbejdsmarkedet. Efterlønsordningen kom under pres, og under valgkampen i 1998 havde Poul Nyrup Rasmussen lovet ikke at røre ved efterlønsordningen. Efter valget indskrænkede den socialdemokratiske regering sammen med oppositionen fordelene ved efterlønnen. Dette løftebrud var formodentlig en væsentlig årsag til socialdemokraternes tilbagegang ved valget i 2001.

Efterlønnen sætter fortsat dybe spor i den politiske debat, men står nu i skyggen af debatten om andre aftrædelsesordninger for særligt nedslidte på arbejdsmarkedet, som har været en mærkesag for Mette Frederikssens socialdemokratiske mindretalsregering, der kom til magten i 2019.

I gennem 2000'erne har internationale undersøgelser antydnet, at den danske folkeskole sakker bagud i forhold til andre lande, som vi normalt sammenligner os med. Sundhedsvæsenet har aldrig behandlet flere patienter end nu, men står også over for store udfordringer på grund af et stigende antal ældre. Det virker rimeligt at imødekomme nye behandlingsmetoder og større krav om behandling, men hvor går grænsen?

Der er kun mindre forskelle i, hvordan de forskellige partier overordnet vurderer velfærdsstaten i Danmark. Uenigheden opstår, når de skal se på, hvordan fremtidens udfordringer skal løses. Socialdemokratiet, der påtager sig fadderskabet til velfærdsstaten, er positiv over for udvidelse af den, men er samtidig bevidst om, at der er grænser for, hvor meget skatten kan drives i vejret.

Fra velfærdsstat til konkurrencestat

I 2011 blev den borgerlige VK-regering afløst af en regering bestående af Socialdemokratiet, Radikale Venstre og SF under ledelse af socialdemokraten Helle Thorning-Schmidt (1966 -). Danmarks første kvindelige statsminister.

Selv om det var et politisk skifte, var især den økonomiske politik stort set den samme som under VK-regeringen. Det blev især socialdemokraten Bjarne Corydon og den radikale Margrethe Vestager, der kom til at tegne den økonomiske politik og derved statens velfærdsydelse.

På grund af den voksende globalisering konkurrerede alle stater med hinanden på det globale marked, hvilket stillede krav til den politik, som staten førte. Finansminister Bjarne Corydon mente, at denne **konkurrencestat** var en videreudvikling af velfærdsstaten, bare med "et højere ambitionsniveau". For Corydon var konkurrencestaten et grundvilkår, som politikerne

måtte handle ud fra, men i virkeligheden baserede konkurrencestaten sig på et andet menneskesyn end velfærdsstaten. Det kom blandt andet til udtryk på en lang række velfærdsområder.

◀ *Hvor den traditionelle velfærdsstat havde til formål at beskytte borgerne mod markedsøkonomiens udsving, fokuserer konkurrencestaten omvendt på, at alle borgere skal gøres nyttige for staten i den internationale konkurrence med andre stater på det globale marked.*

Konkurrencestat: En stat med fokus på konkurrencementalitet og på det enkelte individs præstation samt statens evne til at konkurrere på det globale marked.

Inden for sundhedssektoren havde velfærdsstaten fokus på give den syge den bedst mulige behandling under og efter et sygdomsforløb, i konkurrencestaten er der fokus på forebyggelse, så man undgår, at man bliver syg, og sker det alligevel, handler det om at få den syge hurtigst muligt tilbage på arbejdsmarkedet. Også i uddannelsessystemet skete der et skift i synet på de studerende. I velfærdsstaten handlede det om at give alle unge lige uddannelsesvalg, så de kunne vælge, hvad de ønskede. I konkurrencestaten handler det om at give de unge kompetencer og sørge for, at de vælger uddannelser, som samfundet har brug for, og som giver dem et arbejde. Endelig ser vi en anden tilgang til borgeren i konkurrencestaten, når vi ser på socialpolitikken. Her handler det om at få så mange som muligt tilbage på arbejdsmarkedet så hurtigt som muligt, hvor det i velfærdsstaten handlede om at hjælpe folk i nød på grund af arbejdsløshed, sygdom eller invalidisering.

I de sidste 10-15 år har Danmark været vidne til velfærdsstatens identitetskamp. Nogle har ændret synet på velfærdsstaten, hvor man går mere og mere bort fra velfærdstanken om solidaritet og lighed for alle borgere. Der er en tendens til, at flere og flere indordner sig konkurrencestatens målsætning om, at man skal yde til staten, og det gør man ved at være på arbejdsmarkedet og tage en uddannelse, der passer til samfundet.

Konkurrencestatens videreudvikling af velfærdsstaten har tendens til at opdele bøgerne i to, "de pæne mennesker" og de andre, som professor i statsvidenskab ved Syddansk Universitet Jørn Henrik Petersen i en artikel fra 2014 skriver om borgerens ansvar (**kilde 82**).

Kilde 82

Skylden og ansvaret

I den danske velfærdsstat er alle traditionelt set blevet behandlet lige på et sygehus, men nogle ændringer er i gang, for vi er begyndt at tale meget om, hvorvidt sygdommen er en uforskyldt situation eller en forskyldt situation.

Det er blevet normen at tænke: Du valgte selv at spise for meget, så må du også selv tage konsekvenserne. Det ligger i tidens diskussion med fokus på individet, at *du* må bære et ansvar.

Problemet her er, hvordan man definerer skyld – i virkeligheden gør vi det sådan her: De, som havner i en situation, som flertallet af os *pæne mennesker* kan leve os ind i, er skyldfri og skal have hjælp, de har gjort sig fortjent til. Men de, som flertallet af os *pæne*

mennesker ikke kan identificere os med – for eksempel svært overvægtige – er skyldige og skal tage sig sammen. De har ikke gjort sig fortjent til hjælp. Den tankegang er dybt uetisk, selv om den er ubevist. I det rationale glemmer man, at overvægt kan være biologisk betinget og miljømæssigt betinget.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er ifølge forfatteren forskellen på velfærdsstat og konkurrencestat, og hvordan argumenterer han for sit synspunkt?
- 2) Kan du finde andre eksempler på det menneskesyn, som forfatteren mener præger konkurrencestaten?

Indvandrere og efterkommere i Danmark 1990-2021

	1990	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021
Indvandrere og efterkommere i alt	214.571	378.162	452.095	542.738	657.473	770.397	793.601	807.169	817.438
Fra de gamle EU-lande (EU15)	62.549	73.866	76.037	88.456	99.199	111.182	114.629	116.316	117.852
Fra de nye EU-lande	12.434	20.770	25.027	53.248	94.992	121.506	127.994	130.721	133.682
Fra andre vestlige lande	25.480	31.370	34.725	38.548	40.022	44.241	44.408	43.871	43.264
Fra ikke-vestlige lande	114.108	252.156	316.306	362.486	423.260	493.468	506.570	516.261	522.640

Kilde: Samfundsstatistik 2021.

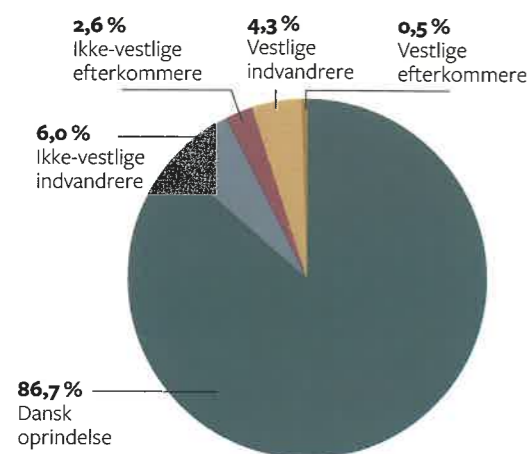
Indvandringen til Danmark

Antallet af indvandrere i form af gæstearbejdere, flygtninge og familiesammenføringer er steget markant siden 1970'erne og har været med til at ændre Danmark. Indvandring har de sidste tyve år fyldt meget i den almindelige debat, og der har været en tiltagende bekymring for "det fremmede", der har formet yderliggående politiske grupperingers fremmedhad.

Der er efter 1990 sket en stigning i antallet af indvandrere til Danmark fra ikkevestlige lande fra 114.108 til 522.640 i 2021. I samme periode steg det samlede danske befolkningstal fra 5.135.409 til 5.840.045 borgere. I perioden 1990-2021 er andelen af ikkevestlige borgere i Danmark således steget fra 4,1 procent til 8,9 procent af den samlede danske befolkning.

Det er især de indvandrere, der stammer fra ikkevestlige lande, der har givet anledning til debat.

Andre vestlige lande står over for samme problemer, men det er en udbredt opfattelse, at Danmark har været dårligere end de fleste andre lande til at integrere udlændinge. Som forklaring på det har man blandt andet anført, at det danske sprog er svært at lære, at det danske samfund er meget homogent og velordnet og dermed svært at trænge ind i, og endelig at Danmark, selv om vi har haft kolonier, for eksempel Ghana og De Vestindiske øer, ikke har tradition for nær kontakt med fremmede kulturer.

Kilde: Fakta om indvandrere og efterkommere i Danmark, Danmarks Statistik 2019.

Indvandrerdebatten

I dine forældres ungdom i 1980'erne spillede hverken nationalfølelse eller religion nogen særlig rolle, og ingen af Folketingets partier havde dengang en egentlig integrationspolitik. Det har ændret sig siden 1990'erne og særligt i din levetid. Danskerne er blevet meget mere bevidste om deres nationale identitet og tager i dag i høj grad stilling til religiøse problemstillinger.

Debatten om indvandring og integration begyndte at tage fart i 1990'erne, fordi der kom et stigende antal flygtninge og indvandrere fra ikke-

vestlige lande. Mange bosatte sig i socialt udsatte boligområder, typisk anvist af kommunen, for eksempel Mjølnerparken i København, Vollsmose i Odense og Gellerupparken i Århus. På grund af den høje koncentration af indvandrere, der har taget deres værdier og normer med fra hjemlandet, blev disse boligområder kaldt for ghettoer. I disse områder og især i kommunerne på den københavnske vestegn var koncentrationen af borgere med ikkevestlig baggrund høj.

Det kriminelle miljø knytter sig i høj grad til drengene i bestemte og begrænsede miljøer, der blandt andet har fået skiftende regeringer til at se på ghettodannelse især i socialt boligbyggeri. Her har både den borgerlige regering under Lars Løkke Rasmussen og Mette Frederikssens socialdemokratiske regering været meget aktive for at gøre op med boligområder, hvor koncentrationen af personer med ikkevestlig baggrund er høj. Argumentet er, at integration kun kan lykkes, hvis mange med den samme kulturbaggrund ikke bor sammen.

Det helt dominerende problem er at få indvandrerne integreret i det danske samfund og give dem mulighed for at få et arbejde, som de kan leve af. En af udfordringerne har været at få især forældrene til at lære det svære danske sprog og være med til at understøtte deres børns integration i skolesystemet.

Integrationen har vist sig at være meget vanskelig, for uden at kunne sproget er det svært at få job, og uden job er det svært at lære sproget. I 2003 var 75,5 procent af de 16-66-årige af dansk oprindelse i arbejde, mens det tilsvarende tal for indvandrere fra ikkevestlige lande var 45,1 procent. Blandt disse var der store variationer, idet beskæftigelsesfrekvensen for indvandrede fra Somalia, Irak, Afghanistan og Libanon var under 30 procent, mens tallet for personer fra Vietnam og andre østasiatiske lande var over 60 procent.

Det har vakt yderligere bekymring, at der formodentlig på grund af den helt utilstrækkelige integration er en høj kriminalitet blandt unge indvan-

▲ Udlændingepolitikken og belastede boligområder fyldte meget i debatten i nullerne. Det gør den stadig, men er i stigende grad blevet fortrængt til fordel for andre spørgsmål, ikke mindst klima. Her et billede fra boligområdet Gellerup Parken i Aarhus.

drere, og at mange er funktionelle analfabeter, når de forlader skolen. Der har dog vist sig at være en tendens til, at piger med ikkevestlig baggrund klarer sig bedre end drengene i det danske uddannelsessystem og har en beskæftigelsesfrekvens, der matcher piger med dansk oprindelse.

Socialdemokratiet har siden 1990'erne sammen med Radikale Venstre og partierne på venstrefløj (SF og Enhedslisten) haft den opfattelse, at fremmede kulturer var med til at berige det danske samfund, og at indvandrere skulle have del i de danske velfærdsydelse på lige fod med etniske danskere. Indvandringen var en konsekvens af den øgede globalisering, og her var der både fordele og ulemper. Socialdemokratiet og de øvrige partier lukkede ikke øjnene for de problemer, der var i områderne med mange ikkevestlige indvandrere, men mente, integrationen skulle ske med åbenhed og frivillighed.

Især Socialdemokratiet har de seneste 15-20 år skiftet holdning og tilhører i dag gruppen af partier, der ønsker at stille krav til de nye danskere, en politik, der ellers tidligere især var knyttet til Venstre og Dansk Folkeparti. Årsagen til skiftet i holdning hos Socialdemokratiet skal blandt andet findes i det socialdemokratiske bagland i form af socialdemokratiske borgmestre på den københavnske vestegn. Her kunne man berette om de problemer, der var med manglende integration, og det rejste en lang offentlig debat, der fik mange danskere til at forholde sig til indvandringens problemer, snarere end til muligheder, og det igangsatte et skift hos Socialdemokratiet væk fra den liberale holdning til begrænsning og krav.

Det politiske parti, der først og mest konsekvent viste sin modstand mod øget indvandring, var Dansk Folkeparti. Det kom for eksempel til udtryk på partiets årsmøde i 1999. **Kilde 83** er en tale, som partiets forkvinde Pia Kjærsgaard holdt for sine partifæller.

Kilde 83

Hvad gjorde du, da Danmark blev ødelagt?

Det bliver os, der må besvare det spørgsmål, vore børn og børnebørn stiller:

Hvad gjorde du, da Danmark blev ødelagt?

Ja, hvad gjorde vi egentlig? Vil vi til den tid kunne se os selv i spejlet og med god samvittighed sige: Jeg gjorde mit bedste! [...] Jeg hyttede ikke mit eget skind for at fremme karrieren. Jeg satte mit fædreland og mit folk over alt andet. Vi i Dansk Folkeparti er parate til at besvare spørgsmålet! [...]

Nutidens indvandrere er for det meste mennesker fra den tredje verden og hovedsagelig muslimer, som ikke har nogen som helst vilje til at blive en del af danskheden. Tværtimod ankommer disse mennesker med bagagen fuld af noget helt andet. De kom-

mer ofte med den dybeste foragt for alt vestligt, for alt dansk og for alt kristent. De kommer med bagagen fuld af mandschauvinisme, af rituelle slagtinger, af omskæring af pigebørn og af kvindeundertrykkende tøj og traditioner, som hører hjemme i den mørkeste middelalder.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge kilden til.
- 2) Hvordan karakteriserer Pia Kjærsgaard Danmark i 1990'erne?
- 3) Diskutér, om de tendenser, hun påpeger, fortsat findes i det danske samfund.

s I valgkampen i 2001 var indvandringen et hovedtema, og det gav Dansk Folkeparti 22 mandater og en central rolle som støtteparti for VK-regeringen. Minister for flygtninge og indvandrere Bertel Haarder tog initiativ til love, der indskrænkede mulighederne for at opnå asyl og ret til familiesammenføring. For eksempel ville man undgå tvangsægteskaber, hvor unge ægtefæller blev hentet i indvandrernes hjemlande, og indførte derfor den regel, at de fremmede ægtefæller skulle være mindst 24 år gamle. Reglerne virkede, antallet af indvandrere faldt drastisk i de følgende år.

Muhammedtegningerne

At synet på ikkevestlige indvandrere fyldte i den politiske debat, ses i den såkaldte Muhammedkrise i 2005-2006. Den borgerlige avis Jyllands-Posten valgte at udfordre grænserne for ytringsfriheden og spurgte 42 tegnere, om de turde tegne profeten Muhammed, til trods for at mange muslimer finder det krænkende at vise profetens ansigt. 12 tegnere tog imod tilbuddet, og deres tegninger blev trykt i avisen.

Det skabte naturligvis debat om, hvorvidt der er grænser for vores ytringsfrihed, og flere muslimske lande mente, at statsminister Anders Fogh Rasmussen skulle give en undskyldning og trække tegningerne tilbage. Det ville statsministeren ikke, for at understrege, at regeringen ikke kunne blande sig i avisernes ytringsfrihed. Det havde han ret i, men hans facon var med til at opildne krisen, der snart spredte sig som en løbeild gennem Mellemøsten. Her blev Dannebrog brændt af, man bojkottede danske varer, og der var voldsomme demonstrationer foran de danske ambassader. Mange danskere på rejse i udlandet fik at vide, at de ikke skulle sige, at de kom fra Danmark, af frygt for represalier. Det havde danskerne aldrig prøvet før, og Muhammedkrisen blev det største udenrigspolitiske krise siden anden verdenskrig.

Krisen og en muslims efterfølgende forsøg på at slå en af tegnerne ihjel gav kun fornyet kraft til indvandrerdebatten, der bølgede frem og tilbage.

I 2011 udbrød der borgerkrig i Syrien, hvilket førte til massive flygtningeproblemer, og i 2016 regnede FN med, at næsten 5 millioner var flygtet fra Syrien under borgerkrigen. Det betød også flere flygtninge til Danmark, og i 2013-2014 blev antallet af asylansøgere fordoblet fra 7.500 til 15.000. Det udfordrede kapaciteten for at placere dem rundt om i landet, hvilket satte gang i debatten om, hvordan Danmark skulle forholde sig. Situationen blev kun værre, og i efteråret 2015 bragte medierne billeder af tusindvis af flygtninge og migranter, der vandrede gennem Europa. Nogle tolkede disse billeder som udtryk for, at Europas ydre grænser stod pivåbne, og at nu kunne alle få adgang til den velfærd, samfundene havde bygget op siden anden verdenskrig.

▼ Dannebrog afbrændes i Nablus på Vestbredden under Muhammed-krisen i 2005.

Den danske regering med støttepartiet Dansk Folkeparti fik indført grænsekontrol og indrykkede i flere mellemøstlige aviser annoncer om Danmarks hårde politik over for indvandrere, i håb om at man ikke søgte til Danmark.

Samtidig indførte regeringen sammen med et stort flertal i Folketinget en række stramninger over for asylansøgere. Det betød, at det blev sværere at få familiesammenføring, og at asylansøgers økonomiske vilkår blev ringere. Men mest opmærksomhed fik den såkaldte "smykelov", som modstanderne valgte at kalde den. Det var en lov, der betød, at myndighederne kunne konfiskere asylansøgers kontanter og smykker op til en værdi af 10.000 kroner.

Allerede inden vedtagelsen af smykkeloven rasede debatten mod den borgerlige regering. Loven blev kaldt uetisk og udansk, og regeringen forsvarede sig med, at der ikke var tale om, at man ville rive guldtænderne ud af munden på folk eller tage vielsesringe eller andre smykker med affektionsværdi.

Kritikken spredte sig nu til udlandet, hvor medier i USA sammenlignede den danske regerings politik med det, nazisterne gjorde, da de beslaglagde jødisk ejendom i 1930'erne og 1940'erne. I den engelske avis *The Guardian* blev der bragt en karikaturtegning, der forestillede statsminister Lars Løkke Rasmussen iført noget, mange opfattede som en nazi-uniform. Det var for meget for Folketingets forkvinde, Pia Kjærsgaard (DF), der forlangte, at avisen gav den danske statsminister en undskyldning. Mange borgerlige politikere bakkende hende op. Det var bemærkelsesværdigt, for de selvsamme politikere havde netop bakked op om ytringsfriheden i forbindelse med Muhammedkrisen. Her mente man, at netop karikaturtegninger ikke skulle begrænses på grund af ytringsfriheden.

► Den 14. februar 2015 angreb den 22-årige Omar El-Hussein kulturhuset Krudttønden på Østerbro i København, hvor en svensk muhammedtegner skulle holde tale. Den danske instruktør og mødedeltager Finn Nørsgaard blev dræbt, og senere dræbte El-Hussein vagten Dan Uzan ved den jødiske synagoge. El-Hussein blev selv skudt og dræbt af politiets indsatsstyrke samme nat.

Danmark i krig

Da den kolde krig sluttede med Berlinmurens fald i 1989 og Sovjetunionens opløsning i 1991, skiftede Danmarks udenrigspolitiske situation fra at have været en lille, klemt småstat på kanten mellem øst og vest til en mere aktiv udenrigspolitik.

Den nye udenrigspolitik blev kaldt aktiv internationalisme og kom til udtryk i forbindelse med de baltiske landes løsrivelse fra Sovjetunionen. Her støttede den danske regering aktivt de baltiske landes krav om selvstændighed. Det kom også til udtryk i Golfkrigen, hvor Irak i 1990 invaderede Kuwait. Her støttede regeringen den amerikanskledede FN-mission ved at sende korvetten "Olfert Fischer" til Den Arabiske Golf.

Selv om der var tale om en mere aktiv udenrigspolitik, lå den dog fortsat i forlængelse af humanitær, mere end direkte militærdeltagelse, som det i 1950'erne under Korea-krigen var tilfældet med hospitalsskibet *Jutlandia*. På Balkan blev der efter kommunismens sammenbrud udkæmpet en blodig borgerkrig, hvor FN deltog. Her bidrog Danmark med fredsbevarende FN-styrker til Bosnien og Kroatien.

Skift i dansk udenrigspolitik

Der skete et skift i dansk udenrigspolitik i perioden 1999-2001, og det kan diskuteres, hvornår skiftet skete. Den socialdemokratiske Nyrup-regering besluttede at sende danske kampfly til Balkan, hvor de deltog i NATOs angreb på Serbien for at beskytte albanerne i Kosovo. Det vil nogle mene var et afgørende skift i udenrigspolitikken, mens andre mener, at skiftet først skete i 2001, hvor den borgerlige VK-regering var kommet til magten.

Kort tid efter angrebet på World Trade Center 11. september 2001 gik USA i krig i Afghanistan, fordi man mente, at den ansvarlige terrorist for angrebet 11. september, Osama Bin Laden, opholdt sig der. Da USA mente, at Iraks Saddam Hussein støttede Bin Laden, angreb USA i 2003 Irak.

Det lykkedes ikke USA at få FN's opbakning til krigen i Irak, det blev derimod en amerikansk aktion støttet af 45 lande. Den borgerlige danske regering valgte at sende tropper til krigen i Irak og den efterfølgende besættelse af landet. Oppositionen med Socialdemokratiet, SF, Enhedslisten og Radikale Venstre stemte imod dansk deltagelse i krigen. Derved gik Danmark i krig med et meget lille flertal i Folketinget bag sig, hvilket i sig selv var et nybrud. Når der ikke var større opbakning til krigsdeltagelsen, skyldtes det blandt andet, at de amerikanske argumenter for, at Irak havde masseødelæggelsesvåben, ikke var troværdige – og man har aldrig fundet beviser på, at Saddam Hussein havde masseødelæggelsesvåben.

▲ Danske soldater i Basra i Irak, 2006.

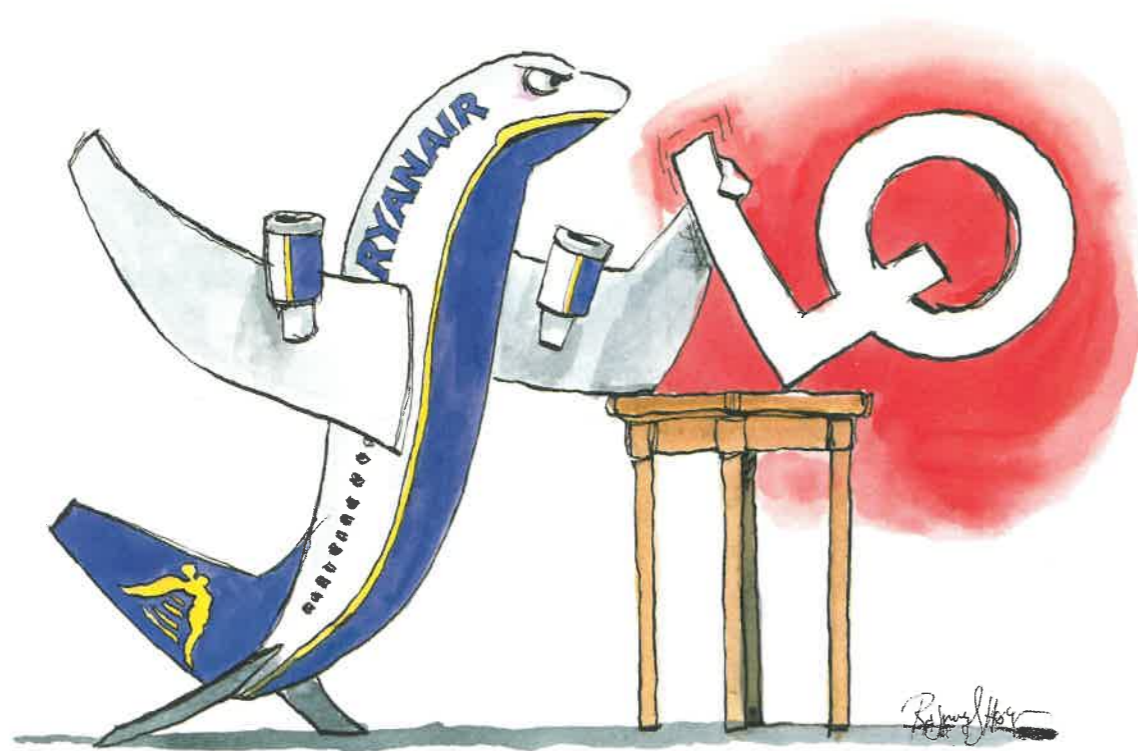
Den danske regering besluttede at støtte den amerikanske krig i Irak, og fra 2003 har der deltaget danske soldater i aktioner i Irak og Afghanistan. Under det såkaldte arabiske forår i 2010 deltog danske kampfly i aktionen, der førte til den libyske leder Gaddafis fald i 2011.

Global arbejdsdeling

Murens fald og Østblokkens opløsning i 1989-1990 blev startskuddet til en voldsom internationalisering af økonomi, politik og kultur, der også skyllede ind over Danmark. Det dannede baggrund for EU's Indre Marked og den efterfølgende Økonomiske og Monetære Union (se side 269). EU blev et frihandelsområde, hvor der var fri bevægelighed af varer, kapital og serviceydelser. Selv om det har medført mange fordele, har det også betydet, at danske virksomheder er blevet sat under pres af udenlandske virksomheder, der typisk kan producere billigere arbejdskraft end i Danmark.

Skiftende danske regeringer har siden årtusindskiftet skullet forholde sig til, hvordan Danmark forbliver konkurrencedygtig i forhold til udenlandske virksomheder. Det har haft en afsmittende effekt på arbejdsmarkedet og på udviklingen af konkurrencestaten, som blev beskrevet på side 274. Et af hovedspørgsmålene er, om Danmark kan opretholde de høje lønninger og gode arbejdsvilkår, eller om danske arbejdsforhold bliver tvunget til at følge med de internationale vilkår. Den danske fagbevægelse forsøger naturligvis at holde fast i, at virksomhederne skal acceptere danske normer, herunder at ansatte arbejder under den gældende overenskomst. Det har

▼ *Karikaturtegning der viser magtkampen mellem Ryanair og den danske fagbevægelse. Hvordan kan en karikaturtegning bruges som kilde i historie?*

særligt været et problem med social dumping, hvor udenlandsk arbejdskraft arbejder på langt ringere arbejds- og lønvilkår end de danske kolleger. Det var tilfældet med lavprisselskabet Ryan Air, der sælger billige flybilletter, blandt andet fordi deres ansatte arbejder uden overenskomst og under særdeles dårlige vilkår. Det fik fagbevægelsen sat en stopper for.

Den stigende globalisering har medført en global arbejdsdeling, der betyder, at Danmark de seneste 20 år har mistet eller flyttet en lang række produktionsvirksomheder til lande, hvor lønnen er lavere end i Danmark, og hvor der måske også er færre miljøkrav og begrænsninger. Dertil kommer, at mange danske virksomheder i dag ejes af udenlandske kapitalfonde eller virksomheder, for eksempel TDC og Ørsted.

Økonomisk krise

Det var ikke kun produktionen, der blev globaliseret i 2000'erne, det gjorde finansmarkederne også, hvilket blandt andet skyldtes informationsteknologien. Internettet gjorde det lettere og hurtigere at handle værdipapirer, hvilket førte til øget handel og spekulation, og det har medvirket til at skabe usikkerhed i verdensøkonomien.

I 2008 spredte en finanskrisen sig fra USA til resten af verden, herunder også Danmark. Finanskrisen blev hurtigt en økonomisk krise, der vendte højkonjunktur til lavkonjunktur. Det satte en sneboldseffekt i gang, der begyndte med faldende økonomisk vækst, der medførte stigende arbejdsløshed, der førte til aftagende efterspørgsel og nedgang i den internationale handel, som igen førte til faldende produktion, der førte til højere arbejdsløshed og faldende boligpriser. Krisen ramte i Danmark i første omgang finanssektoren, hvor flere banker krakkede, og tilliden til finanssektoren, der havde udløst krisen i USA med omstridte subprimelån, fik den danske stat til at skyde milliarder i forskellige bankpakker.

Samtidig med at skiftende regeringer stabiliserede finanssektoren, blev der iværksat en række vækstpakker, der skulle stimulere forbruget. Det blev også understøttet af en lavrentepolitik, hvor renten efter 2015 har ligget omkring 0 procent (ja, endda også negativ rente, det vil sige at man skal betale for at have sine penge stående i banken). Den lave udlånsrente skulle også være med til, at danskerne optog lån til forbrug, så der kunne komme gang i produktionen og beskæftigelsen igen.

Krisen kom til at vare længere, end man havde forventet, og det var et udtryk for den globaliserede økonomi, hvor Danmark er så integreret med andre lande, at det kan være svært at vende en så dyb krise som den, der ramte Danmark 2008-2015.

Generation online

I din levetid er kommunikationen mellem mennesker blevet radikalt forandret på grund af den teknologiske udvikling. World Wide Web (www) var op-

▲ Sammen hver for sig? Digital teknologi har revolutioneret vores adgang til information og relationer mellem mennesker i løbet af de seneste 20 år. Københavnsk cafevindue.

skeder til hinanden online. Det var i sig selv en revolution, der ændrede måden at kommunikere på, og som med tiden udkonkurrerede den langsomme almindelige post. Igennem 1990'erne og ind i det nye årtusinde kom mobiltelefonen til, og i dag er mobiltelefonen en uundværlig del af de fleste danskeres hverdag. På under 25 år har den globale telekommunikation bundet verden sammen på en ny måde, så vi på få sekunder kan komme i kontakt med et andet menneske på den anden side af jorden.

Med udbredelsen af it i samfundet, ikke mindst i skolerne og på ungdomsuddannelserne, oplevede mange forældre, at deres børn overhalede dem indenom – det samme oplever mange lærere, der tidligere i alle sammenhænge var deres elever overlegne med hensyn til viden og indsigt. Din generation, der hele livet har levet med internet, it og mobiltelefoner, er eksperter på et plan, hvor de fleste forældre og lærere ikke kan være med.

Internettet kom fra USA, og med internettet blev den amerikanisering, der begyndte i 1950'erne, forstærket og har sat sine tydelige spor i vores senmoderne samfund. For eksempel er Valentines Day og Halloween amerikanske traditioner, der knap var kendt i Danmark før årtusindskiftet. I dag spiller de en vigtig rolle i kulturlandskabet og ikke mindst for virksomheder, der forsøger at ramme forbrugeren på de særlige mærkedage.

Som moderne forbrugere bliver vi i dag ikke så meget målt på vores arbejdstilhørsforhold, som man gjorde tidligere, for eksempel om man var landarbejder eller fabriksarbejder. I dag bliver vi målt på vores livsstil og delt ind i blå, grønne, violet og rosa segmenter ud fra holdninger og livsstil i stedet for klasse og køn. Man kan diskutere, om det traditionelle klasse- og produktionssamfund findes længere, og opdelingen mellem borgerne er i dag måske i højere grad baseret på uddannelsesniveau.

rindelig et amerikansk militært netværk, men i 1990'erne kom der for alvor gang i brugen af internettet. Mange virksomheder fik hjemmesider, og internethandel begyndte så småt. Private brugere fik via telefonnettet adgang til internettet ved hjælp af et langsomt modem, og man begyndte at få e-mails, så man kunne skrive be-

Corona-pandemien

Danmark blev i 2020 ramt af den største krise siden den tyske besættelse af Danmark 1940-1945, da den smitsomme corona-virus udviklede sig til en global pandemi.

Det hele begyndte tilsyneladende på et dyremarked i Kina, hvor en virus hoppede fra et dyr til et menneske og herefter spredte sig til hele verden. I 2020-2021 blev vi vidne til, at den globaliserede verden med ét blev lukket ned, grænser blev lukket, og vores frihed blev begrænset i et omfang, vi ikke havde set i generationer. Der blev indført en lang række restriktioner og adfærdsregulering med afsæt i de lægefaglige erfaringer (som vi tidligere har læst om i *Vores danmarkshistorie*) og vurderinger.

Det var den socialdemokratiske mindretalsregering med Mette Frederiksen som statsminister, der tacklede corona-pandemien med politisk opbakning fra regeringens støttepartier.

Mette Frederiksens håndtering af pandemien fik stor folkelig opbakning, men også kritik især fra den borgerlige opposition, der mente, at de blev taget alt for lidt med på råd. Mange mente, at de nødlove, der blev vedtaget, gav statsmagten alt for vide beføjelser, og at demokratiet blev sat ud af kraft.

Særlig slemt blev det, da det viste sig, at corona-virussen muterede i mink, hvorfor regeringen valgte at nedlægge alle danske minkfarme. Det viste sig, at det havde regeringen ikke lovhjæmmet til, hvilket rejste en voldsom kritik, og flere mente, at Mette Frederiksen skulle afsættes.

Der er ingen tvivl om, at det danske demokrati har bevæget sig ud på usikker grund under coronapandemien, fordi man har indført særlove, der har givet statsmagten vidtgående beføjelser, samtidig med at regeringen har holdt sine politiske kort meget tæt til kroppen.

Det har fået visse grupper til at tage kampen op mod regeringen og bruge deres ytringsfrihed til meget højlydt at give deres kritik til kende. Gruppen Men in Black gik under en demonstration så vidt, at de hængte en dukke af statsministeren op i en lygtepæl, hvor der stod, at hun skulle aflives, og herefter satte ild til dukken. Andre har fremstillet plakater med Mette Frederiksen iført naziforbehold og derved åbenlyst spillet på historiens mørke sider.

Corona-pandemien har sat sine meget tydelige spor i det danske samfund og har udfordret os som individer og på de værdier og frihedsrettigheder, som vi værner om. Selv om pandemien ikke har rokket ved demokratiet, så er der alligevel samfundsgrupper, der mener, at regeringen har sat folkestyret ud af kraft. Det er der nu ikke tale om, tværtimod kan man argumentere for, at demokratiet netop har vist sit virke – måske kunne regeringen have inddraget oppositionen mere i det politiske arbejde, men der er jo ikke tale om, at regeringen har ført en politik, som et flertal i folketinget var imod.

Vi kan bruge coronakrisen til at blive bevidste om, at vi lever i en tid, der sætter sig spor i kommende historiebøger, og på den måde understøtter det, at du som individ og borger både er historieskabt og historieskabende.

KILDEKRITISK ANALYSE

Kildeanalysekema

- Hvem er ophavspersonen/afsenderen? – En eller flere personer fra eksempelvis virksomheder, organisationer, magthavere eller institutioner.
- Hvornår er kilden fra? – Datering, årstal, dato, klokkeslæt.
- I hvilken sammenhæng er kilden blevet til? – Hvad er konteksten? Er det knyttet til en særlig begivenhed, lavet under særlige omstændigheder eller i en for ophavspersonen/afsenderen særlig livssituation?
- Hvilken type/genre er kilden? – Avisartikel, lovtekst, brev, dagbog, politisk tale, maleri, statistik osv.
- Hvem er den tiltænkte modtager af kilden? – Er kommunikationen rettet mod nogen bestemt?
- Hvad var den oprindelige hensigt med kilden? – Den eksplicite, erklærede hensigt versus den implicite bagvedliggende hensigt.
- Kildens repræsentativitet – er kilden repræsentativ for noget bredere om samtiden – kan der generaliseres noget om fortiden på baggrund af kilden?
- Fortrolig eller offentlig? Var kilden tiltænkt offentlig udbredelse, eller var det privat/hemmelig kommunikation?
- Hvad er indholdet i kilden? – Hvad og hvordan kommunikerer der, og er argumentationen holdbar? Her kan eventuelt inddrages diskursanalyse eller sproganalyse fra danskfaget.
- Er der tydelig eller måske mindre tydelig tendens i kilden? – Særlig holdning, underliggende ideologisk udgangspunkt, vinkling, op- og nedprioriteringer af forskellige elementer, tilføjelser eller udeladelser. Alt dette kan have betydning for kildens tendens.
- Kildens anvendelighed/brugbarhed – hvad kan kilden anvendes til at give os svar på?

BILLEDANALYSE

1. Helhedsindtryk

Denne fase drejer sig om det umiddelbare indtryk man får ved at se på billedet.

- Hvad er det for en slags billede? Hvilken genre tilhører det, hvem er det malet af og hvornår, og hvad er formatet?
- Hvad forestiller billedet? Hvad er dets motiv? Hvilke situationer, handlinger og problemer drejer det sig om? Er det et autentisk eller iscenesat billede?
- Hvem er afsender, hvem har oprindeligt været modtagere og hvad har formålet været?

2. Analyse

I Denne fase går man nærmere ind at se på billedets enkeltdele, for så præcist som muligt, at kunne fastlægge billedets beretning. Man skiller betydningsselementerne fra hinanden for at kunne undersøge dem nærmere.

- Beskriv eventuelle personers kropssprog og hvordan de er placeret i forhold til hinanden. Hvad siger disse forhold om personernes følelser, holdninger og hensigter?
- Beskriv tingssproget og symboler. Overvej om der i de enkelte billedelementer ud over grundbetydningen også ligger en bibetydning. En rose er f.eks. ikke altid kun en rose, den kan også være et symbol på kærligheden.
- Beskriv billedets former og farver. Hvordan er dets komposition, beskæring og balance? (Nogle billeder er opbygget symmetrisk således at midterfeltet fremhæves på det øvriges bekostning. Derved formidles ro og orden, men det kan også virke lidt stift og kedeligt. Rykkes det centrale felt lidt til en af siderne bliver der straks mere spænding og bevægelse i billedet).
- Beskriv billedets rumvirkning (forgrund, mellemgrund, baggrund).
- Hvilket perspektiv og synsvinkel er benyttet? Er det set nedefra i frøperspektiv, lige for i normalperspektiv eller oppefra i fugleperspektiv? (Gengivelse i normalperspektiv virker almindeligvis neutralt mens enten fugle- eller frøperspektivet ofte har en symbolsk betydning, da personen f.eks. kan fremstå henholdsvis mindre og større).
- Hvorledes er bevægelsen i billedet? Hvilke linjer dominerer? (Vandrette og lodrette linjer giver relativt ro, mens skrå linjer skaber uro og bevægelse).
- Hvorledes er lys- og farvevirkningerne? Er der anvendt farvesymbolik eller er farven og/eller lyset brugt til at fremhæve særlige dele af billedet? Det kan f.eks. være hvis der er brugt primærfarver (rød, gul, blå) eller komplementærkontraster (Rød og grøn, gul og violet, blå og orange).

3. Fortolkning

Her gælder der om at samle de resultater, der kom frem via analysen af billedets enkeltdele, således at det umiddelbare helhedsindtryk kan blive til en egentlig helhedsforståelse af billedets betyning eller budskab.

- Find de overordnede modsætninger eller paralleller i billedet
- Hvilken stemning eller holdning dominerer?
- Prøv på baggrund af billedets grundliggende værdisystem at give et forslag til, hvad billedets betyning og/eller budskab er. Hvad har billedmageren villet sige med sit billede. (I nogle billedtyper som f.eks. politiske karikaturtegninger er budskabet ret entydigt. Andre billeder kan være flertydige enten fordi vi ikke kender nok til datidens symbolbrug, eller fordi billedmageren har søgt "objektivt" at registrere virkeligheden. Men en dyberegående analyse vil ofte kunne afsløre, at selv billeder, der fremstår som objektive, er udtryk for en bestemt afsenderhensigt.

4. Historisk sammenhæng/ideologi

På dette plan anvendes billedet hovedsageligt som levn, som en del af den fortidige virkelighed. Man skal bestemme den menneske- og samfundsopfattelse der ligger bag det billedmæssige udtryk og placere billedet i forhold til andre kilder, og dermed i forhold til den historiske virkelighed.

- Hvilke oplysninger, værdiforestillinger og holdninger kan udledes af billedet?
- Hvordan forholder billedet sig til sin samtid? Bekræfter det tendenser i tiden, eller er det tværtimod et opgør med den herskende opfattelse?

PROBLEMSTILLINGER I HISTORIE

Type af problemstilling – taksonomi	Typisk indledning	Eksempel	Litteratur – baggrund for besvarelse – elevens rolle
<i>Redegørende</i> • Afklaring af faktuel viden, begrebsafklaringer eller eventuelle teorier	• Hvad er ...? • Hvad kendetegner ...? • Hvordan forløb ...?	• Hvad er feudalisme? • Hvad kendetegner de politiske tiltag mod terror efter 11.9.2001? • Hvordan forløb industrialiseringen i England i slutningen af 1700-tallet?	• Udgangspunktet tages i historiske fremstillinger • Objektivitet efterstræbes
<i>Analyserende</i> • Forsøg på at forstå og/eller forklare empirien	• Hvorfor var ...? • Hvilke grunde var der til ...? • Hvilke konsekvenser havde ...?	• Hvorfor var der raceadskillelse i de amerikanske Sydstater i 1960'erne? • Hvilke grunde var der til reformationen i Tyskland i 1500-tallet? • Hvilke konsekvenser havde den folkelige modstand mod apartheid i Sydafrika i 1970'erne?	• Udgangspunktet tages i kilder med støtte fra egen redegørelse og historiske fremstillinger • Selvstændig læsning med metode
<i>Diskuterende</i> • Vurdering af betydning af analysens resultater • Perspektivering til tidligere eller senere perioder • Diskussion af forskelle på redegørelsen og analysens resultater • Diskussion af forskellige forklaringer	• Hvilken betydning har ...? • Hvilke forskelle er der på ...?	• Hvilken betydning har Amnesty Internationals retorik haft for bevægelsens rolle? • Hvilke forskelle er der på Marx' teorier og det politiske system i Sovjetunionen i 1930'erne?	• Udgangspunktet tages i analysens resultater, evt. inddragelse af fx artikler • Subjektiv stillingtagen på baggrund af redegørelse og egne resultater fra analyse